

A SOPRONI EV. LYCEUMI

MAGYAR TÁRSASÁG

TÖRTÉNETE

1790—1890.

IRTA

KOVÁCS SÁNDOR,

THEOL. HALLGATÓ, A TÁRSASÁG TAGJA.

SOPRON.

KIADJA A MAGYAR TÁRSASÁG.

1890.

NYOMATOTT LITFASS KÁROLYNÁL SOPRONBAN 1890.

MUNKÁSSÁG.

Szedj illatos rózsákat,
Mig tart a szép nyár.
Becsüld meg az órákat,
Az idő eljár.

Ma még érzed erődet,
Ki tudja, mi vár?
Ne vesztegesd idődet
Az idő eljár.

Halasztását dolgának
Sok megbánta már,
Ne véld élted tréfának,
Az idő eljár.

KIS JÁNOS.

TARTALOM.

Előszó.	Lap.
I. FEJEZET.	
1790	1

Első korszak : 1790—1840.

II. FEJEZET.	
A társaság keletkezése és megszilárdulása	5
III. FEJEZET.	
Az önművelés eszközei	17
IV. FEJEZET.	
A társaság jelentősége és hatása	31
V. FEJEZET.	
A magyar írók és a társaság	42

Második korszak : 1840—1853.

VI. FEJEZET.	
A társaság hanyatlása	57
VII. FEJEZET.	
Szellemi fejlődés	67

Harmadik korszak : 1853—1890.**VIII. FEJEZET.**

A társaság megújulása	74
---------------------------------	----

IX. FEJEZET.

A munkálkodás iránya	83
--------------------------------	----

X. FEJEZET.

Visszatekintés	95
--------------------------	----

Függelék.

I. A társaság jóltevői	99
II. A társaság elnökei	100
III. A társaság főjegyzői	101
IV. Kazinczy Ferencz levelei a Magyar Társasághoz	104
V. Döbrentei levelei a Magyar Társasághoz	107
VI. Székács levele a Magyar Társasághoz	110
VII. Kis János levele Bitnitz Lajoshoz	111
VIII. A Magyar Hirmondó Iróinak levele a Magyar Társasághoz	116
IX. Décsy Sámuel levele a Magyar Társasághoz	117
X. Kultsár István levele a Magyar Társasághoz	119

Előszó.

Ez a dolgozat pályamunkának készült. Mivel közre bocsátását a társaság elhatározta, szükségesnek tartom a felhasznált kutforrások megjelölését.

Ilyenek voltak első sorban a jegyzőkönyvek, melyek a rövid 1848—1853 terjedő időszak kivételével mind megvannak. Ezeken kívül felhasználtam az oklevelek egész halmazát, melyek sokszor hitebben tükrözik vissza a kor szellemét, mint maguk a jegyzőkönyvek. Azon leveleket, melyek irodalomtörténeti szempontból fontosak lehetnek s a társaságnak régi időből fennmaradt kedves emlékei, mint Kisé, Kazinczyé, Vörösmartyé, jónak láttam részint magában a dolgozatban, részint a függelékben közölni. A munkásság irányáról a társaság kiadványai, a Próbamunkák zsengéi és a Virágfüzér, az érdemkönyvek, a Szünórák, Haladó, Hajnal, Bimbófüzér, Soproni Gyorsíró és Törekvés füzetei tájékoztattak. A legutolsó évek történeté-

*nek részletes előadását érthető okokból mellőztem.
Végül megjegyzem, hogy a munkában előforduló
egyes, mai irodalmunkat tekintve szokatlan kifejezé-
seket, melyek évtizedek előtt használatban voltak, a
történeti hűség kedvéért tartottam meg.*

*Ha a közönség társaságunk működését s e
küzdelseiről szóló munkát némi figyelemre méltatja,
gazdagon jutalmaz.*

Sopron, 1890. október 31.

A szerző.

I. FEJEZET.

1790.

A nemzetek irodalma szorosan összefügg politikai történelmökkel. Hatalmas országban az irodalom is virágzik, hanyatló népnek nincsenek nagy szellemei, a kik maradandó műveket alkotnának. A költők elnémulása nagy foku súlyedést, dermedtséget vagy enyészetet jelent. A mi történelmünkben a tizennyolczadik századnak van ilyen szomorú emléke. A megelőző időkben még volt nemzeti élet Magyarországon, a török és az udvar támadásai ébren tartották a nemzeti öntudatot, de midőn a veszély elmúlt, a magyarság hosszan tartó álomba merült. A dinasztia a tespedés idejét régi céljainak megvalósítására használta fel. A magyar szabadság és nemzetiség romladékain egységes monarchiát, korlátatlan uralmat akart teremteni.

A királyi ház minden támadása rést ütött az alkotmányon; évről évre gyengült a hongyulések ellenállása. Az ország nagyjainak az álladalom kormányzásába nem volt beleszólásuk, a politikának a korona idegen tanácsosai szabtak irányt. A rendek jobban féltették kiváltságait, mint a szabadság biztosítékait. A magyarság osztályokra, felekezetekre oszlott s ez osztályok, felekezetek ellenségei voltak egymásnak. A főpapság, hogy a római egyház régi fényét, hatalmát visszaállítsa, a hitükhöz ragaszkodó magyar protestánsok kiirtását tűzte

ki czélul. A katolikus vallás győzelméért feltudta áldozni a haza javát; a hierarchia megszilárdult, de a magyar elem, a nemzeti lét alapja meggyengült. A főurak zsarolták magyar jobbágyaikat, külső országban vagy az udvar kedvéért Bécsben költötték el mesés jövedelmeiket s idővel nyelvben, lélekben idegenek lettek. A nemesség részint a kormány szolgálatában állt, részint műveletlen volt s a szabadság, egyenlőség fogalmáig felemelkedni nem tudott. Anya nyelve helyett németül vagy latinul beszélt, hogy magát a lenézett polgári rendtől s köznéptől megkülönböztesse. A városokban a német elem uralkodott s idegennek tekinté a bevándorolt magyarságot. Csupán a parasztság maradt hű a nemzet nyelvéhez s a sok üldözés daczára is fenntartotta e féltett kincset egy jobb nemzedék számára. Voltak költői, a kik megőrizték a mult hagyományait és boldogabb jövődőt ígértek szenvedéseieért.

Az udvar is a magyarság megrontására tört s dédelgette a szabad népet gyűlölő idegen nemzetiségeket. Az országgyűlés, a hivatalok, s az iskolák nyelve a latin volt, — a magyarnak sem a nemzet, sem a dinasztia nem fogta pártját. A költészetben is a classicusok uralkodtak; a magyar urak és nők római költők műveiből tanultak műveltséget. Mária Terézia már a német művelődés terjesztésén fárad; tanító intézetein németül beszélnek és gondolkodnak. A nemes családok sarjadékait udvarába hívja testöröknek, hogy az idegen levegőben elfelejtsék hazájukat, apaik nyelvét s zászlóvivői legyenek a német kulturának. II József nyíltan támadja az egyre hanyatló magyarságot, hadat izen a rendek szabadságmainak s országában a holt latin helyett az irodalmi német nyelv uralmát akarja megalapítani.

Minden nemzeti kulturát idegen kultúra nevel fel. Az uralkodó ház a német nyelv terjesztésével az egész hazában elhintette a műveltség magvait s az általános satnyulás közepette is akadtak romlatlan lelkek, a kiket az idegen művelődés nem tett idegenekké. Bécsben, a némettség fészkeiben támad egy kis csoport, mely a magyarság sülyedését észreveszi és megmentésére gondol. Tagjai nem teremtenek remek műveket, de példájuk felébreszti a szunnyadó nemzeti szellemet. E kis kör feje, Bessenyei tüzi ki azt a célzt népe elé, hogy «legyen minél inkább európai és minél magyarabb». Nyomukban egész költői nemzedék támad, mely kevés tehetséggel ugyan, de roppant lelkesedéssel műveli az elhagyott hazai nyelvet. Az ez idő tájban keletkezett folyóirtok, Kármán Urániája, Baróthi Szabó Kassai Muzeuma, Péczeli Minden es Gyűjteménye, Szacsvai, Görög, Kerekes hirlapjai a hová elhatnak, mindenütt híveket szereznek a nemzeti irodalomnak. Kazinczy, a nagyok közt is a legnagyobb szellem, megkezdi ujtásait, Révai megalakítja a honi nyelvtudományt s a külön működő szellemi erők egyesítésére törekszik. Kiadja Bessenyei Jám bor Szándékát s Plánumában egy magyar akadémia tervezetét rajzolja.

Az irodalom föllendülése nélkül a nemzet nem szállt volna szembe II. József törekvéseivel. Bár e mozgalomban, mely az 1790-iki országgyűlésen vetett legnagyobb hullámokat, nem a nemzeti érdek volt a főindító erő s az ellenszegülés a régi jogrendhez való ragaszkodás fellobbanása vala, a reformokat gyűlölő párt a nemzetiség zászlója alatt vivta ki legszebb diadalait. E jelenség meggyőzte a tanultabb és gondolkodó magyarokat, hogy a közszabadságot csak erős nemzetiségi

érzés védheti meg s az önállóságot csak nemzeti ideálért hevülő nép, nemzeti öntudat vivhatja ki. Nagy Pál nem habozik kijelenteni az 1807-iki országgyűlésen, hogy a nemzetiség drágább kincs a alkotmánynál, mert az elvesztett szabadságot visszaszerezhetik a nemzet fiai, de a nemzetiséggel a nemzet is elvesz, a függetlenség is sirba száll. A nemzeti öntudat felébresztése, ápolása az irodalom és az iskolák feladata volt; e két tényezőnek kellett nevelni egy új nemzedéket, mely az ősök mulasztásait helyre hozza és a haza jövőjét biztosítsa. E nagy cél szolgálatában szereztek érdemeket a tanuló ifjuság körében létre jött magyar társaságok, e dicső eszmének volt szerény harczosa, valamennyi közt a legelső, a soproni magyar társaság is.

II. FEJEZET

A társaság keletkezése és megszilárdulása.

(1790—1840.)

A soproni főiskolát 1557-ben a vallásos buzgóság emelte és tartotta fenn negyedfél századig. A város a nemzeti háborúk korában mindig hű maradt az uralkodó házhoz és az erdélyi fejedelmek ellen több ízben fegyvert fogott, de azért az evangélikus gyülekezetet és lyceumot gyakran sújtotta a kormány önkénye. A harczok után a hivek áldozatai, munkás és tudományos tanítók országos hírűvé tették az intézetet, bár a nevelésnek itt sem volt nemzeti jelleme. »A külföldi dolgokról — írja Kiss János 1790-ben*) — valamennyit kívánok, annyit tanulhatok, de hazánk tudománybeli állapotjára nézve csaknem egyiptomi sötétség vala eddig rajtunk«. Még 1796-ban is azt határozta az iskola főhatósága, hogy a vallás kivételével minden tudományt latinul adjanak elő a professzorok. De a szabadabb szellem az elzárkózás daczára is utat tört az intézetbe. A derék Schwartner Márton, a classicusok jeles magyarázója, Rakvitz, a tudós soproni pap, felébresztették hallgatóikban a tudás vágyát s arra ösztönözték őket, hogy a tanítók előadásait magán

*) Toldy: Kis János élete. Magyar államférfiak és írók.

szorgalom útján szerzett ismeretekkel egészítsék ki. Viotorisz rektor gazdag könyvtárából megismerték a hellén és római írókat, az ifju Raits Péter pedig a modern irodalmakra irányozta figyelmöket.

A lelkes oktatók előadásai nagy hatást tettek a tanuló ifjuságra. Kis Jánost és Németh Lászlót, e két elválhatatlan barátot tanáraik ösztönözték a folytonos, tanulásra. Orestes és Pylades példájára még serdületlen gyermekkorukban örök barátságot fogadtak egymásnak. E pillanattól fogva együtt haladtak előre a tudományos pályán. Együtt tanulták a művelt európai nyelveket s olvasták az ujkori írók alkotásait. Tudományszomjazó lelküket azonban az európai népek irodalma, nem elégitette ki; nemzetök költészetét is akarták ismerni Balassa és Rimai énekein, Kónyi magyar hadi románján, Gyöngyösi Murányi Vénusán és Kemény Jánosán kívül egyetlen magyar költői műről sem volt tudomásuk; Faludi és Péczeli munkáit csak később ismerték meg. 1788. óta, hogy hazájuk irodalmi mozgalmairól értesüljenek, meghozatták a Minden es Gyűjteményt, Magyar Kurirt s a Hadi Történeteket, de a hírlapokból nem szerezhettek biztos tudomást a magyar jeles írókról és műveikről. Az akkori ujságok többet foglalkoztak messze eső országok ügyeivel, érdektelen háboruk leírásával, mint a magyar közélet és irodalom jelenségeivel. Kiss János 1790. február 2-án társai nevében Péczelihez fordult tanácsért, a kit az új classica i iskola Besse nyei visszavonulása óta vezérénck tekintett. »Kiket tart tisztt. uram nemzetünk legclassicusabb prosaistáinak s poétáinak s micsoda renddel következteti őket egymásra? Milyen uj könyvek jöttek ki az elmúlt esztendő tizedben s kik legyenek virágozni kezdő literatúránknak forróbb

kedvelői és buzgóbb gyarapítói; hol laknak azok s mi-csoda tisztséget s titulust viselnek? Minden igyekezetem arra czéloz, hogy édes hazánk boldogságának előbb vitelében valaha mennél hathatósabban munkálkodhassam. Erre nézve egyik szent kötelességemnek tartom azt is, hogy a mi szép nyelvünknek tanulásában magamat teljes tehetségem szerint gyakoroljam. Különös indulattal is viselte ttemahoz mindenkor, valami olta csak fel kezdettek egy kevésbé értelmem szemei nyilni. De egyéb foglala. tosságimon kívül a német, deák, görög, olasz, franc, ang-lus és zsidó nyelveknek, még pedig nagy, részént mester nélkül való tanulása igen megakadályoztatott ezen kö-telességemnek végbe vitelében. Noha most a tudomá-nyoknak is sokkal téresebb mezeje van előttem; noha az elkezdett nyelveknek tanulásán s értelmemnek a a tudományok által való világosításán kívül szivemnek jobbitása s nemesítése, izlésemnek pallérozása is fontos kötelességemmé lett; noha egészségemnek változó volta sem kevés bajt s gondot okoz: első gondjaimnak egyik tárgya mindenkor anyai nyelvem fog lenni és sokkal nagyobb buzgósággal kívánom azt ezután tanulni, mint ennek előtte. Ez az oka, miért hogy első kéresemmel is terhelni merem tiszt. uramat. A másikat pedig ami illeti, nem csupán ujságszeretésből kérdek, hanem azért, hogy megtudván, kik legyenek hazánknak érdemesebb fiai, azokat idején megesmérni, becsülni, tisztelni, szeretni tanuljam*.)

Ez a levél hiven rajzolja az ifjak lelkesedését s a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásának nehézségeit. Schwartner távozta után a soproni intézetben egy hivatott

*) Toldy idézett műve, 194. l.

tanácsadójuk sem volt, a ki a magyar irodalom állapotáról fel tudta volna őket világosítani. Péczeli feltárta előttök fejlődő irodalmunk helyzetét, megnevezte a jelesebb írókat, egyszersmind a nyelvtanok tanulmányozására, irodalmi működésre buzdította a tudakozódó ifjakat, kik örömet követtek tanácsát. Hogy tanulmányaiknak nagyobb sikere legyen, Kis János azt ajánlotta társainak, alakítsanak társaságot, mely dolgozataikat megbirálja és működésüknek irányt adjon. Az alakulásra Péczeli ösztönzésén kívül egyéb okok is befolytak. A tanulók nem elégedtek meg azokkal az ismeretekkel, melyeket az iskolában, Schwartner és Rakvizt utódaitól szereztek. Mindig nagyobb szükség volt az önművelésre. A tanulók legnagyobb része lelkeszi pályára készült, protestáns lelkész pedig nem működhetik sikeresen, ha a nép nyelvét alaposan nem ismeri. Német városban tanultak, melynek idegen szelleme örökös veszélylyel fenyegette magyar gondolkodásukat, romlatlan nyelvérzéküket. Végre a szülőföldjéről, rokonaitól elszakadt ifju a magyar társaságban, a tagok testvéri viszonyában talált némi kárpótlást az elvesztett családi örömekért.

Kis János indítványát az irodalomkedvelő társak örömmel fogadták s 1790. márczius 20-án öten, Kis, Németh, Potyondi László, Hrabovszky István, Halasy Mihály megteremtették a soproni magyar tanuló társaságot. Határozott tervök az alakulás idején nem volt de hitték, hogy a lelkesedés megtalálja a helyes ösvényt és szorgalom meg erős akarat legyőz minden akadályt. Törvényeik nem is kötelezték másra a tagokat, mint lankadatlan szorgalomra. Alapszabályaik a következők voltak: »Senki egy általján fogva bé ne vétetessék, a ki a közönséges megegyezésből elvégzett foglalatosko-

dásnak buzgó végbe vételére magát le nem kötelezi. A közakaratból meghatározott napokon kiki megjelenjen. Munkájának barátságos megítéléséért senki meg ne nehezteljen. Az öszvegyülések legalább is két óráig tartsanak.* Az alakulás után siettek Péczelit és a bécsi hirlapírókat az öröndetes eseményről tudósítani. A Hadi Történetek írói több kötet könyvet küldtek számukra munkásságuk, lelkesedésük jutalmául. A hazafias költő elismerőleg nyilatkozott róluk folyóiratában »Sopronból tudósíttatunk, hogy az ott tanuló Nemes Ifjak igen derekasan iparkodnak anyai nyelvünknek gyarapításában. Három rendbéli verseik küldettek hozzánk nyomtatásban melyeket mi nem kevés gyönyörűséggel olvastunk, mind azért, mert a gondolatok is szépek; mind pedig azért, hogy nagy érdemű Professor Uraikhoz való háladatoságokat mutatták meg benneek.«*)

Az iskolai év végéig csak az öt alapító volt a társaság tagja; szeptemberben, hogy az egyesület távozásuk után el ne enyészszék, tizenegy új tagot választottak tanulótársaik közül. A társaságnak a két első esztendőn nem voltak tisztviselői, de vezető nélkül nem működhetett s valószínű, hogy e tisztet maga Kis János viselte. Mikor az alapítók eltávoztak, már nem kellett az egyesület jövőjén aggódniok. Nyomukba buzgó utódok léptek, kik meg tudták őrizni, a mit elődeik lelkesedése létre hozott. A tagok 1791-ben választottak először jegyzőt, Zigán Jánost és gondviselőt (perceptort), a ki a díjakat beszedte és az egyesület csekély vagyonát kezelte. Zigánt az írói hivatalban Lakos János váltotta fel, a kinek működése korszakos jelentőségű. Indítványára 1792. szept-

*) Minden: Gyűjtemény. 1790. III. negyed.

tember 29-én az ifjuságtól bálványozott Raits Péter tanárt előlülővé (praeses) választá az egyesület. Az új vezetőt november 4-én, diszes közönség jelenlétében Vietorisz Jónathán rektor magyar beszéddel igtatta hivatalába. A tagok magyar, latin és német versekben üdvözltek körükben az elnököt, a kinek kezébe letették társaságuk sorsát.

Az egyszerű s eddig csendben működő egyesület ez időtől fogva kezdett határozott irányban haladni. Az ifjuság, hogy vezére büszkeségét s a társaság tekintélyét tanáraik és az írók előtt emeljék, gondosabban munkálkodtak. Raits méltó volt az ifjuság bizalmára. Tudományát, paedagógiai elveit a német egyetemeken szerezte; buzgó-sága csak élete utolsó éveiben lankadt meg. Székfoglalása után a régi törvények átvizsgálására s új szakaszok szerzésére birta rá a társaság tagjait. A kész tervezetet elküldték Széchenyi Ferencz grófnak, a ki évek óta figyelemmel kísérte munkálkodásukat. A hatalmas főúr nem tagadta meg pártfogását s az elnökkel tudatta észrevételeit. »Nekem nincs forróbb kívánságom annál, mint ha az említett N. Társaság azon szent és egyenes végre fennálhat, melytől voltakép egyedül kell annak lelkesíttetnie; és ezen közben a Haza boldogítására való jussomat és kötelességemet egyenlő mértékben kész vagyok fenntartani és teljesíteni.**) Mennyit használtak jó tanácsai a tagok köszönő levele bizonyítja. »Excellentziád bölts kézzel mutatá azon utat ki, melyen bátor lépésekkel boldogul elől menend és el is éri célját ez az alkotvány. Azt az utat mi örömmel fogjuk követni. — — A mi köszönésünk csekély és hálaadásunk tehetetlen. De minek

*) Széchenyi levele 1793. május 31-ről a társaság levéltárában.

is ott a köszönet, a hol a nagy tett elég jutalom maga magának. Fel fog talán még ez a társaság épülni és akkor Méltóságos protektora jósága tündöklük.*) A hálás ifjak megválasztották az egyesület védőjének s midőn öt évvel később a király somogyi főispánná nevezte ki, Sikos István, a társaság titkosa, üdvözlő verset irt tiszteletére. A hazafias mágnás a társaság iránt haláláig (1820) megtartotta jó indulatát.

Az 1793-iki társasági törvények szelleme ellenkezett az alapítók szándékával. A legelső tagok egyiránt részesültek a jogokban, egyformán viselték a terheket, köztük teljes egyenlőség uralkodott, az 1793-iki törvényszerzők különbséget tettek rendes (*munkás*) és rendkívüli (*hallgató vagy »időre* társak) tagok között. Csupán a rendes társak olvashatták fel dolgozataikat, bírálhattak, vitakozhattak, intézték a társaság ügyeit, választhatták a tisztviselőket. A hallgatóknak csak a könyvek és hírlapok felolvasásához volt joguk. Az elválasztott csoportok már kezdetben idegenkedtek egymástól, mert a törvénynek ez intézkedése következtében a tehetségek sokszor leszorultak a munkatérrel. E viszás helyzetet némileg segített egy 1798-iki határozat, mely a »renden kívül valóknak« is megengedte a munkálkodást. Ha a munkás tagok száma idő közben megfogyott, az érdekesebb »hallgató« társakat munkás tagokká választották; »időre«-társaknak a főiskola jelesebb növendékeit hívták meg. Később az új tagoktól »próbamunkát« is kívánt a társaság. A hivatalokat választás útján töltötték be. A »titoknak« (titkos, secretarius, író, notárius) a jegyzőkönyvet s a levelezést vezette; a »kincstartó« a pénztárra ügyelt, a »könyv-

*) A társaság levele Széchenyihez 1793. jun. 17-ről, a társaság levéltárában.

tartó"-ra a könyvtár őrizését bízták. Majd nem minden főtitkviselőnek volt helyettese (vicé-je), a ki teendőinek egy részét elvégezte. Az elnöknek nem adtak nagy hatalmat, de Raits eszessége, a tagok bizalma rövid időn nagy hatalommá tette az »előülői« méltóságot. 1815-ben megszüntették a kincstartói hivatalt, melynek jogkörén az elnök és titoknok osztozott meg. Az ítélő társakat (tanácsos, consiliarius) az intézet tanárai közül választották s tisztük az volt, hogy az elnököt időnként helyettesítették. Az ítélő társak közül legtöbb érdemet szerzett az agg Vietorisz rektor (meghalt 1802.), a kinek tanácsait mindig örömmel fogadták a társaság tagjai. A tekintélyesebb írókat, Kazinczyt, Berzsenyit, Virágot levelező társaknak hívták meg, az eltávozott munkás tagokat, Kis Jánost, Németh Lászlót érdemes társakká, másodrendű levelezőkké választották. 1794 óta Németh László javaslatára az érdemes társaktól is követeltek évenként egy dolgozatot, de e törvényt szigorúan soha sem alkalmazták.

Raits figyelme a társaság anyagi helyzetére is kiterjedt. Maguk a tagok is érezték, hogy pénzalap nélkül nehezen boldogulnak s már 1791-ben húsz krajczár tagdíjat róttak mindenkire. A begyűlt csekély summát (2 frt 40 kr.) adományokkal két év alatt megtizsereztek. A törvényszerzők új rendszert állapítottak meg. Minden időre-tag beírásért 17, az ujságokra 34, a könyvtárra 48, ha munkás taggá lett, tagdíj fejében 30 krajczárt (váltó pénzben) fizetett a pénztárba. A rendes társak évi díja 64 kr. volt. E bevételekből sohasem tudott volna a társaság tőkét szerezni, ha vagyonát a tagok maguk és egyes áldozatra kész hazafiak adományokkal nem gyarapítják. Széchenyi Ferencz, Festetich György grófok, Matkovich Pál kerületi felügyelő több száz frtot

küldtek az egyesület céljaira. 1796-ban Mesterházy Nagy János tanárnak vallásitanító kézikönyvét, a Boldogságra vezérő oktatást, 1807-ben Kontor János kertai prédikátor Méhész című könyvecskéjét adták ki jövedelmeik szaporítására. Az elavult könyvek és megyei térképek eladása szintén hozzá járult az anyagi helyzet javításához. A törvények minden tagot köteleztek arra, hogy a társaság vagyonának gyarapítását előmozdítsa. Az egyik pont így szól: «Kötelessége minden tagnak arra vigyázni szüntelen, a honnét a Társaság állandós töképeznt várhat. Ezt jelentse a Nótáriusnak s ez az egész Társasággal közölje». Ilyen módon az egyesület vagyona 1821-ig 130 frtra emelkedett s e mellett jövedelmük legnagyobb részét hirlapokra, könyvekre fordították.

A magyar társaság az első elnök hosszú hivataloskodása alatt megszilárdult (1792—1824). A kivivott siker főképen a buzgó és tudományos elnök érdeme. A tagok nagy lelkesedéssel munkálkodtak és áldoztak, midőn látták, hogy vezérok jár elől jó példával. Sikos István 1798-ban rendbe szedte az irományokat s ezzel megvette a levéltár alapját. Torkos Sámuel kincstartó ugyan ezen évben pecsétet készíttetett az egyesület számára; a címer felkelő napot s egy halom tövében fesledező virágot ábrázol. Munkásságuk felkeltette a tanárok és a közönség figyelmét. Vietorisz, Német László, Halasy Mihály, Kis János, az egykori alapítók és más tekintélyes férfiak gyakorta megtisztelték őket látogatásaikkal, tárgyakat adtak fel s kitartásra buzdították őket. Az utolsó években megszűnt az elnök és a tagok közt a jó egyetértés. Raits, hogy a választások alkalmával tapasztalt visszaéléseket megszüntesse s az ifjuság figyelmét főtárgyára, az önművelésre irányozza, 1812-től fogva maga

nevezte ki a tisztviselőket. Ezen intézkedésnek az lett a következtése, hogy a tagok s a kinevezett tisztviselők közt viszályok támadtak, melyeket csak nagy nehezen lehetett lecsillapítani. Ezen kívül még a rendes tagok s a hallgatók közt is kitört az egyenetlenség. Az elnyomott időre-tagok jogegyenlőséget követeltek. Az örökös versengések vesztét okozták volna a társaságnak, ha néhány pártfogójuk nem figyelmezteti a tagokat káros viszálykodásukra. Szabó József, Sztrókey Ignác, Odor István tanárok és maga az alapító, Kis János superintendens mentették meg a szép multu egyesületet a végromlástól. A három tanár igyekezett pótolni az elnök mulasztásait; buzgalmuk visszahozta a társaságba a régi jó szellemet. A hálás ifjuság alelnökké választotta meg előljáróit. Raits halála után (1824. jun. 24.) a társaság élére Odor Istvánt hívták meg, kinek az elmúlt évek sikereit köszönhatték.

Odor, ki 1810—1811. a társaságnak titkosa volt, nem akarta elődje példáját követni. Tapasztalásból tudta, milyen akadályokkal kell a kinevezett tisztviselőnek megküzdeni s milyen fájdalmat okoz a tagoknak, ha legszebb jogukat nem gyakorolhatják. A legelső alkalommal kijelentette, hogy ragaszkodni fog a törvényekhez s a hivatalok betöltését a munkás társakra bizta. A társaság függetlenségét megőrizte, minden idegen beavatkozást visszautasított. Az ifjuság vezérei siettek felhasználni az alkalmat jogaik biztosítására. Még 1825-ben hozzá fogtak a törvények módosításához, de sok vitatkozás után sem tudtak megegyezni. Ekkor már ismét oly erős volt a társak bizalma elnökük iránt, hogy 1828-ban habozás nélkül reá bízták a törvénytörvények szerkesztését. Az új alapszabályok nem sokat lendítettek a társaság ügyén.

Gyökeres ujtásról hallani sem akartak a tagok. A törvény sem a »hailgatók« számára nem szerzett új jogokat, sem a régi jogok biztosítékait nem szaporította. Abban különbözött az 1793-iki szabályzattól, hogy az elnök hatalmát szerfölött növelte. A kincstartói hivatal megmaradt ugyan, de egyéb tiszte nem volt, mint a tagdíjak beszédese; a pénztárt az elnök őrizetéré bizták. A tisztviselőknak ez időtől fogva írásban kellett kötelezniök magukat arra, hogy a törvényt tiszteletben tartják. Hihetőleg a tapasztalt visszaélések szolgáltatottak okot e szokatlan határozatra.

Az új törvények megalkotása után, bár a meghasonlások egészen nem szűntek meg, a társaságra nyugalmas, munkás évek következtek. Csupán 1837-ben fenyegette komoly veszély. Az új udvari kancellár Pálffy Fidél gróf, hogy az ifjuságban terjedő szabadabb szellemet elfojtsa, az iskolai társaságok megszüntetését határozta el. Április 15-én Sopronba is megérkezett a helytartó tanács rendelete, s nagy volt a rémület az intézetben, hogy a 47 év óta fennálló egyesületnek véget vet a hatalom szava. A lelkes pártfogás ez alkalommal is megmentette. A soproni convent kijelentette, hogy a társaság politikával nem foglalkozik, s egyedüli célja a hazai nyelv tanulása és tudományos ismeretek szerzése. Annyi eredménye mégis lett a kormány fellépésének, hogy a társak ezentúl csak elnökük jelenlétében tarthattak gyűléseket.

1815 óta bár a társaság ez időben a meg-megújuló ellenségeskedés miatt hanyatlásnak indult s az örömmünnepek többször elmaradtak, egyre emelkedett a tagok száma. A társak mindenkit maguk közé fogadtak, a ki a gyűléshez felvételért folyamodott és megígérte, hogy

hiven teljesíti kötelességét. Mivel a tanulók a magyar irodalom termékeit csak a társaság könyvtárából ismerhették meg, hirlapokat csak a társaságban olvashattak s a tagoknak a szorgalmas munkásság alapos ismereteket és nagy tekintélyt szerzett, mindig többen folyámodtak felvételért. 1820-ban 29, 1826-ban 46, 1834-ben 51 tagja volt a társaságnak, a megelőző évtizedekben nagy ritkán érték el a huszas számot. A tagokkal az egyesület bevételei is szaporodtak. 1826-ban 367 frt jövedelmük volt, melyből 125 frtot könyvekre és folyóiratokra fordítottak. Ez az arány a negyvenes évekig állandó maradt. Az első alapítvány 1828-ból való. Bodroghi Papp János mezőberényi hites jegyző 100 forintot hagyott arra a célra, hogy évi kamatjából a könyvtárt gyarapítsák.

Odor 1835-ban megvált a társaságtól. Leköszönése nagy zavart okozott az egyesület pénzügyeiben. Távozása után a tagok, mivel Szabó József nem fogadta el a felajánlott elnökséget, Hetyésy Lászlót a jogi és bölcsészeti tudományok előadóját kérték fel a társaság vezetésére. Hetyésy érdemeiről a következő időszak történetében szólunk, itt csak azt említjük fel, hogy a társaság 1840-ben megünnepelte félszázados fennállásának emléknapiját. Az ünnepre a testvérintézetek képviselői is megjelentek. Az alapítók közül ekkor már csak az egy Kis János volt életben, akit a hálás ifjuság ez ünnepi alkalomkor elhalmazott kegyeletének és tiszteletének jeleivel.*)

*) Az ünnepnek részletes leírása megvan a társaság levéltárában.

III. FEJEZET.

Az önművelés eszközei.

Kis János társasága mind végig hű maradt kitüzött céljához. Ha elpártolt volna tőle, nem állhatott volna fenn hosszú ideig. Az önművelés eszközei a viszonyok szerint változtak, tökéletesedtek, de a végcél mindig ugyanaz maradt.

Kezdetben az olvasást tartották a legbiztosabb mód-
nak s csekély pénzökön olvasmányokat szereztek, ujsá-
gokat járattak, könyvtárukat gyarapították. A hirlapok
hézagos tudósításaiból ismerték meg a kor szellemi moz-
galmaival, a költői iskolák, nyelvújítók és orthologusok
szenvedélyes küzdelmét. Az ifjakat a hazafiak tettei, az
írók sikerei bátorították csüggedetlen munkálkodásra.
Nagy érdeklődéssel olvasták a külföldi híreket is, kivált
a francia forradalom részleteit, az angol parlamenti csa-
ták leírását. Egyszer-másszor az üléseket is félbe szakí-
tották, csakhogy az időközben megérkezett hirlapokat
átnézhessék. Eleinte, mikor még Bécs volt a magyar
irodalomnak középpontja, a bécsi ujságok, a Hadi Tör-
ténetek, Magyar Hirmondó, Magyar Kurir, a
Magyar Mercur voltak a legkedveltebbek, később
pesti lapokat, a Kultsár-féle Hazai és külföldi Tudó-
sításokat, Nemzeti Ujságot s a Jelenkort
szerették meg. A politika mellett figyelmet szenteltek
az irodalmi közleményeknek is. Az Urániától és

Mindenes Gyűjteménytől (mely inkább encyclopaediai jellemű volt) a Tudományos Gyűjteményig és Athenaeumig minden jóra való irodalmi folyóiratra előfizettek. A Felső-Magyarországi Minervát Kis János rendelte meg számukra. A kiválóbb ujságokat időnként dolgozataikkal is felkeresték, a legtöbb lapnak rendes levelezői voltak. Erre mutat Kultsárnak 1806-iki levele, melyben a tagokat munkálkodásra buzdítja és fáradságuk jutalmául lapját ajánlja fel. *) A bécsi kiadók is nagyra becsülték szolgálataikat s gyakran megtisztelték a társaságot ingyen számokkal. **) A szükséges pénzt kezdetben maguk adták össze, 1793 óta a pénztárból fizették ki, de ha az egyesület nem birta a sok költséget, a hiányt önkéntes adományokkal pótolták. Hirlapjaikat idegenek is olvasták, a Tudományos Gyűjtemény egyes füzetei körutat tettek a vidéken. Az átolvasott lapokat a könyvtárba helyezték.

Az első évtizedekben a hirlapok vonzották leginkább az ifjúságot a társaságba. Jövedelmeik nagy részét erre a célra fordították s hogy vágyukat kielégíthessék, néha még a könyvtár gyarapításáról is lemondtak. A tanulásnak, önművelésnek igazi forrása azonban nem a hirlapokban, hanem a könyvekben van. A folyóiratok csak elvértve közöltek maradandó becsű dolgozatot, a könyvtár magában foglalhatta az egész világ irodalmának minden gyöngyét. A viszonyok megtanították őket arra, hogy a sikeres haladásnak a könyvolvasás az alapja. A főiskola gazdag bibliothekájából, a tanítók magán könyvtáraiból nemzeti irodalmunknak legtöbb terméke

*) Kultsár levele 1806. majus 18-ról a levéltárban.

**) A magyar Hirmondó íróinak levele 1801. decz. 11-éről a levéltárban. Décsy Sámuel levele a levéltárban.

hiányzott. Hosszu ideig nem volt több könyvük annál a tizenkét kötetnél, a mit a bécsi Hadi Történetek írói küldtek ajándékba. Az 1793-iki törvény minden egyes tagnak kötelességévé tette a könyvtár gyarapítását, de csekély jövedelmük, temérdek kiadásuk miatt nem érték el céljukat. Voltak esztendőök, mikor husz kötettel sem szaporodott a könyvek száma, 1802-ben csak tizenhárom váltó forintot áldozhattak könyvtárukra. Adományok növelték meg annyira, hogy 1808-ban 462, 1833-ban 1121 kötet munkával rendelkeztek.

A társaság kis könyvtárának nem jutott hely az intézet épületében; rendszeren valamelyik tisztviselő lakásán tartották. 1809-ben, a francia táborozás idején Kis János adott neki menedéket. Csak évek mulva talált állandó otthont a főiskola falai közt. A könyvtárt minden tag az évi tagdíj fejében használta, de illő díjért idegeneknek is megengedték könyveik olvasását. Az új szerzeményeket, épen úgy, mint a hirlapokat sorban olvasták.

Az ifjuság a könyvek szorgalmas és gondos olvasását tekintette a siker második eszközének. De még azzal sem elégedtek meg, hogy a társaság tagjai előtt feltárták az irodalom gazdag kincses bányáját, hanem néha az üléseket is valamelyik jeles költő, Csokonai, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor műveinek megismerésére és bírálására szánták. Az üléseken beszéltek meg a nemzeti élet feltünőbb jelenségeit, fejtegették a tudományos kérdéseket. A felsorolt tényezők nélkül soha sem működtek volna irodalmi téren. A hirlapok, könyvek, az üléseken támadt viták voltak nem csak az ismeret főforrásai, hanem ösztönzők is a munkálkodásra. Az első két esztendőben ritkán olvastak fel a tagok

önálló munkálatokat; alapos nyelvtani és irodalmi ismeretek szerzése volt főczéljuk. Áttanulták Molnár Albert, Tsétsi, Kalmár, Kövesdi, Klein grammatikáját, Adelung művét a nyelv filosofiájáról, Batteux aesthetikai, Eberhard, Eschenburg rethorikai kézi könyvét s írásba foglalták tartalmukat. A stilus sajátságainak megismerése után a megállapított szabályok alkalmazása következett. Első dolgozataik nem voltak egyebek egyszerű irálygyakorlatoknál; egy-egy levél, anekdota elbeszélése, valamely vidék vagy évszak leírása volt a leggyakoribb jelenség. Nagyobb szabásu munka ritkán került a gyűlés színe elé. Meghatározták a jó műfordítás kellékeit, a poesis és oratoria, a poéta és orator viszonyát, a tragédia és comöedia szembetűnő sajátságait. Érezték, hogy elméleti ismeretek nélkül irodalmi szárnypróbálgatásaiknak nem lesz óhajtott sikere.

Az 1793-iki nagy átalakulás után a munkálkodás iránya is megváltozott. A jelesebb művek ismertetése a kezdőkre maradt, maguk a társaság vezetői, kik az alapítók örökébe léptek, gondosan kidolgozott munkákkal tettek bizonyosságot tehetségükről és szorgalmukról. Prózájukban, verseikben főképen a nemzeti nyelvhez való ragaszkodás jutott kifejezésre s dolgozataik készítésénél a nyelvtani és irodalmi érdek volt az irányadó. Eljárásukat igazolták az akkori viszonyok. Ez időben a nyelvujítás nagy kérdése nemcsak az írókat, hanem a közönséget is annyira foglalkoztatta, hogy a társaság tagjai sem tudtak a kor áramlatának ellent állani. Testestől lelkestől neologusok voltak s az egész hazában senkit sem bálványoztak annyira, mint a haladás vezéreit, Révai Miklóst és Kazinczy Ferenczet. Hiven követték az ujitókat mindenben. Ugy látszik, bűnnek tekintették, ha

valaki magyar beszédben idegen szót használt s gyakorta megrótták azt, a kinek irányában egymást érték a régies vagy idegen kifejezések. A hónapokat magyarul nevezték el, de buzgóságukban sohasem mentek annyira mint Barczafalvi Szabó Dávid. Ha magyar vidéken jártak, feljegyezték a tájszavakat s alkalom adtán magyarázatukkal egyetemben megismertették társaikkal. Egy magyar szótár szerkesztését is tervezték, de idejében felismerték gyengeségüket s a feladat nehézségeit. A verstani kérdések tárgyalását sem mellőzhették, bár e téren korántsem tettek annyit, hogy hatását a fennmaradt töredékeken észre vehetnők. Munkáik nagy lelkesedéssrel tanuskodnak s ez a lelkesedés sokszor elragadott olyanokat is, a kikben még nem volt erős a nemzeti érzület. Emlékeztetik a magyart kötelességeire s jutalmul elmulthatatlan dicsőséget ígérnek azoknak, a kik hazájukért, a nemzeti nyelvért minden áldozatra készek.

A nemzetiség érzése két forrásból fakad. Az egyik a nemzeti nyelv, a másik a nemzeti történelem. A közös nyelv egy családdá fűzi a távol élőket s az összetartozás tudatát ébreszti keblökben. A történelem a közös dicsőségre, közös szenvedésekre emlékezteti, küzdelemre tüzei a népet s fáradaimit a siker reményével jutalmazza. A nyelv és történelmi tudat forrasztja egybe a különböző osztályok fiait, békíti ki a különböző valláson levőket. A magyar társaság tagjai mind a két forrásból merítettek, részint a nemzeti nyelv szeretete, részint hazájuk története tette őket lelkes magyarokká. Nemzetök multjából megtanulták, milyen hatalmas, nagy volt egykor a magyar, melynek koruk politikusai enyészetet jövendöltek. Első olvasmányuk Szekér Joakhim munkája volt, mely a hunok őstörténelmét, a khinai birodalom ellen viselt háboruikat

is elbeszéli. Érdeklődéssel olvasták Heltai Gáspár krónikáját is, de senkit se bámultak annyira, mint Horvát Istvánt, a ki az ókor minden nevezetesebb nemzetében a magyarok eldődeit látta. Az ifjúság s vele együtt az egész ország epedve várta új felfedezéseit, merésznélmerészebb állításait. Később Virág Benedek lett legkedveltebb történetírójuk; a Magyar Századok szebb részeit többször szavalták a gyűléseken s minden egyes részlet lelkesedést támasztott szívükben. Magától értetődik, hogy nem maradtak meg az olvasgatásnál, hanem maguk is próbáltak történetet írni. A legkiemelkedőbb események, Árpád honalapítása, a Hunyadiak tettei, a török háborúk voltak a dolgozatok tárgyai. Eredetiségről, kutatásról természetesen nem lehetett szó; a mit kedvelt írójuk elbeszélt, megtoldották a hagyománnyal, a maguk észrevételeivel, költői részletekkel s az ilyen módon összegyűjtött anyagot igyekeztek szebb formába önteni. Midőn a mohácsi vészről írnak, az egész munkának az a főgondolata, hogy milyen átok egy nemzeten a gyermekkirály uralkodása. Ezt az eszmét Kisfaludy Sándor Dobozy-jából vették, de azért nem kell eljárásukat kárhoztatnunk, mert ez is eszköze volt a lelkesítésnek, a nemzeti tudat felébresztésének.

A történelem terétől csak egy lépés a politika mezeje. Midőn a nemzet életének fényesebb korszakait csodálták, eszökbe jutott a jelenkori sülyedés és kutatni kezdék forrásait. Tevékenységüket a politikai lapok szorgalmas olvasása is fokozta. Ha ismerték volna az országgyűlési vitákat, Nagy Pál lángoló szónoklatait, a politika talán korlátatlan urrá lett volna a társaságban, de így csak olykor-olykor bilincselte le az ifjúság figyelmét. Ugy látszik, állandó tárgyuk volt, hogy mennyiben van

kárára hazánknak az ausztriai ház uralkodása. A dinasztiaírók azonban mindig a tisztelet és hódolat hangján szóltak és népszerűbb tagjait versekben ünnepelték. Nagy keserűséggel estorozták azokat a lelketlen magyarokat, kik megtagadták az ősi nyelvet és a bécsi kormány szolgálivá lettek. Érdeklődésüket a külföld politikai viszonyai is felkeltették. Különösen sokat vitatkoztak a francia forradalomról, melynek árja a magyar határig hatolt. Ha a hevesebbek gyönyörködtek is Bacsányi merész hangu epigrammájában, a többség a vérengző nép iránt nem érzett vonzalmat. Fölvetették azt a kérdést, »hasznos-e a mostani francia szabadság vagy káros« és hogy »a francziák könnyebben elérik-e céljukat kegyetlenség által, mintha gyengén bannának a hazafiakkal?« A girondeiak vagy jacobinusok ábrándjai nem találtak köztük hívőkre. A társaság hű képe volt az akkori Magyarországnak. Irtózott a reformoktól, féltette az ősi alkotmányt, melynél tökéletesebb intézményt képzelni sem tudott. 1814 után, mikor a szent szövetség minden szabad mozgalmat elfojtott Európában, a magyar társaságban sem feszegették annyira a politikát. Csak néha tört ki egy-egy versben a hazafiui fájdalom és tünt fel némely örömunnepi dolgozatban a jobb idők reménye. Az ébredés korában együtt érzett az ifjuság az egész nemzettel; szabadabb szellem járta át az országot, de a politika nem foglalta vissza régi helyét a társaság gyűlésein. Figyelemmel kísérték a közélet mozzanatait, terjesztették a művelt nyugatról beszivárgott eszméket, lelkesedéssel olvasták Széchenyi műveit, de az országgyűlés vitáival, a pártok harcával nem foglalkoztak többé.

A háttérbe szorult politika helyett időközben a theologiai irány vergődött uralomra. Mivel a tagok nagy-

része a theologiai hallgatók sorából került ki, ez az irány annyira elhatalmasodott, hogy tusára kelt azzal az iránnyal, melyet az alapítók jelöltek ki, a nyelv tanulásával és művelésével. Dolgozataik közt voltak dogmatikai és ethikai tárgyuak. Az ember akaratának szabadságáról, a megváltásról irtak értekezéseket, de később a tapasztalt nehézségek visszariasztották őket hasonló munkálattól. Nagyobb kedvvel és szerencsével végezték munkájukat, ha bölcsészeti és neveléstani kérdéseket tűztek ki megvitatásra. Különösen kitűnt ezen a téren Taubner Károly, ki később egyik úttörője lett hazánkban Hegel philosophiájának. Egyéb theologiai tudományokban, a melyek mélyebbre ható kutatást, gondos tanulmányt kívántak, figyelemre méltó kísérletekkel nem találkozunk. A társaság a gyakorlati theológiát sem mellőzte; 1808 óta havonként egy egyházi beszéd kidolgozására kötelezte a theologusokat.

A sikeres működést leginkább az korlátozta, hogy a társaság tagjai, midőn a tárgyakat kitűzték, az egyén vonzalmát, tehetségét nem vették figyelembe. 1834-ben szóba hozták a szabad tárgyválasztást, de a többség a régi rendhez ragaszkodott. Azoktól, a kik a feladott tárgyakat nem szerették, költeményt vagy fordítást várt a társaság. Verseik tárgy és műfaj tekintetében különfélék voltak. Egyes tagok versben adták elő a feladott tárgyról nézeteiket, ha nem volt is alkalmas költői feldolgozásra. Általában itt is uralkodott a vallásos szellem. Ódáikban dicsőítették az Istent, az erényt, a keresztyén bölcseséget, elegiákat irtak a mulandóságról, himnusokat a feltámadásról. Leírták a természeti világ változásait, az évszakokat, a hajnalt és alkonyatot, Sopron vidékét. Megénekeltek a barátságot, békességet, megelégedést,

szerelmet; ha az intézetet, hazát, tudományt veszteség érte, gyászdalokba öntötték fájdalmukat. A hazaszeretet, a szülőföldre való ragaszkodás, a nemzeti hősök iránti kegyelet néha igaz hangon szólal meg egyszerű munkáikban.

Műfaj tekintetében talán még nagyobb volt a változatosság. Mindenféle költeményre találunk náluk példát, a találós mesétől a hőskölteményig és drámai fajokig. A Kis János idejéből fennmaradt költői termékek jóval értékesebbek a később keletkezetteknél, mert akkor a versírást mindig megelőzte az elméletek tanulmányozása. A következő nemzedékek felhagytak e jó szokással s Döbrentei korában (1803—1806) már minták után dolgoztak. Az epigrammában Kazinczyt, a dalban Csokonait és Kisfaludy Sándort, az ódában Berzsenyit, az epikai fajokban és drámában az ismertebb külföldi költőket követték. Ez az oka, hogy legjobb versíróik sem egyebek szolgái utánzóknál. Műveiket alig lehet megérteni a homályosság miatt; a munka értékét a terjedelemben keresték, nyelvök erőltetett és prózai. Egyedüli érdemök az, hogy a külső alak, versmérték szabatoságára ügyeltek s hazafias szellemökkel igyekeztek jóvá tenni, a mit az aesthetika ellen vétettek. Fél század alatt csak három figyelemre méltó tehetség tűnt fel közöttük: Kis János Berzsenyi Farkas (1818—1820), Székács József (1826—1829). Az időszak végén megjelenik az első elbeszélés is (*Pesti Kalandok* Nagy Elekttől), melynek sikere más tagokat is ösztönzött hasonló kísérletekre. Kisfaludy Károly *Tollagija* volt példaképük, de az utánzatok messze elmaradtak az eredetitől. Szerkezetnek, jellemfestésnek semmi nyoma bennök, csupán a külső alak csínosságáért érdemlik meg a dicséretet. Prózájuknak eddig áradozó

nyelvezet, laposság volt a jellemző vonása, ezután tartalmasságra, a kifejezések választékosságára törekedtek.

Az intézetnek, a városnak és vidékének a társasági tagok voltak alkalmi költői. A tanárokat, a felügyelőt nevük napján többször megköszöntötték. Széchenyi Ferenczhez, a ki protektoruk volt, minden ujév napján elküldték az üdvözlő költeményeket. Midőn a népszerű Festetich György leánya férjhez ment, a tagok alkalmi költeményeket irtak menyegzőjére. Az öreg gróf nagy-lelkűen jutalmazta megemlékezésüket, a társaság javára 180 forint alapítványt tett. A társaság ezentúl mindig kereste az alkalmat, hogy derék pártfogója iránt a hála adóját leróhassa. Midőn 1803-ban a grófot a soproni májusi országos vásáron megpillantották, Döbrentei javaslatára örömmünnet rögtönöztek, melyen az irodalom iránt érdeklődő Festetich is megjelent. Az ünnep után még 60 forinttal növelte alapítványát, hogy az ifju munkások buzgósa elismerés nélkül ne maradjon. A jó viszony egész Festetich haláláig (1817) állandó maradt, emléke évtizedek múlva is élt közöttük.

A költői munkásságot kiegészíti a műfordítás. A működő tagok nem abban keresték a hazafiságot, hogy csak a magyar nyelvet tanulják meg, hanem abban, hogy megismerve a művelt népek irodalmát, ismereteiket honukban a kultúra emelésére érvényesítsék. Idegen költők művei pótolták náluk a rendszeres aesthetikát s valóban Schiller idealismusának, Horatius derült világ nézetének, Vergilius ragyogó nyelvének nagy része van a munkálkodás sikerében. Kár, hogy a költemények választásánál nem ügyeltek a belső értékre; az igazán nagy s a nagyoknak látszó szellemek közt nem tudtak különbséget tenni s az értékes költemények mellett a

silányabb termékeket is lefordították. A német költők voltak előttök a legkedveltebbek, de örömmel olvasták az ó-kori classicus írókat is. Az első évtizedben a francia, angol, olasz nyelvből fordított vers sem volt ritka tünemény. Kis János egy angol fordítással kezdte meg írói pályáját. A társaság tagjai, mint fordítók emelkedtek legmagasabbra.

A tagok minden dolgozatukat felolvasták a gyűléseken, hol azonnal megbirálták. Megjegyzéseik csak a nyelvezet és az irány sajátságaira vonatkoztak. A megítélés élő szóval történt, csak a levelezők munkáira tett észrevételeket foglalták írásba. Jellemző, hogy ekkor is lényegesebbnek tartották azt a kérdést: a »sohajt« szó spondeus-e, vagy jambus, mint a megbirált mű tartalmi hibáinak kimutatását. 1824-ben Keblovsky József azt indítványozta, hogy az írásbeli bírálatot tegyék általánossá, de az ifjúság annyira idegenkedett ez eszmétől, hogy az életre való javaslatnak, mely nagyobb szorgalomra tüzelte volna a munkálkodókat, csak igen csekély része valósulhatott. A többség elvben nem ellenezte ugyan az újítást, de a gyakorlatban megfosztotta erejétől. Csak azokat a munkákat adták ki alaposabb bírálatra, melyeket a társaság méltóknak tartott a megőrzésre. Felette káros határozat volt az is, hogy a bírálók véleménye nem változtathatja meg a gyűlés ítéletét. Az első győzelem után nem késhetett soká a második. 1832-ben már a bírálók javaslata alapján határoznak az egyesület tagjai a felolvasott dolgozatok felett. Végre 1840-ben Pákh Albert javaslatában teljesen megvalósul az alapos bíralás eszméje.

A társaság csak félig végezte volna munkáját, ha a dolgozatok mellett az önművelés másik ágát, a szava-

lást figyelmére nem méltatja. A tagok közül sokan a lelkészi pályára készültek, a kik rászorultak arra, hogy magukat az előadásban gyakorolják. 1803-ban Döbrentei tanácsára elhatározták, hogy minden negyedik ülésen szavalni fognak. Végzésöknek az a rossz oldala volt, hogy az időre-tagokat kizárták a gyakorlatokból s a szavalók csak a maguk munkáját adhatták elő. Ez okozta, hogy a szaválást az ifjuság tehernek tekintette, sokan készületlenül jelentek meg a gyűléseken, vagy egy rövidke epigrammával akarták leróni tartozásukat. 1822-ben már szívesen hallgatták jeles magyar költők műveit is s tíz év alatt a tagok kezdetleges dolgozatai egészen kiszorultak a szavaló ülésekből. A harminczas évek elején a prózaszaválást is divatba hozták s 1838-ban az előadás jogát a hallgatókra is kiterjesztették. Ez volt az utolsó lépés azon korszakos reformok felé, melyek 1840-ben gyökeresen megváltoztatták a társaságot.

A törvények mindenkit köteleztek a munkálkodásra, de a szorgalom élesztéséről más uton is gondoskodtak. Vietoriz rektor ajánlatára még 1793-ban elhatározták, hogy a jelesebb munkákat, örömnünepi dolgozatokat, érdemkönyvbe írják. Pályázatokat ekkor még nem hirdettek, a kiválóbb munkákat sem jutalmazták. 1826-ban egy pártfogójuk két zsebkönyvvel díjazta a legjobb költeményeket. A verseny nagy volt, mert minden tag részt vett benne; a pályadíjat egy rendes s egy időre-tag kapta. A pályaműveket maguk a társaság tagjai bírálták meg. Jóval hathatósabb buzdító szerek voltak a társaság örömnünepi. 1793. óta diszgyűléseket szoktak tartani, melyeken az ifjuság barátai megjelentek és végighallgatták az üdvözlőkre irt dolgozatokat.

Évente két ilyen összejövetelük volt. Az egyik január elején, mikor pártfogóiknak boldog új évet kívántak, a másik az iskolai év utolján, mikor távozó társaiktól búcsút vettek. E jellemüket hamar elvesztették s egyedüli céljuk az maradt, hogy működésükről Sopron lakosait, az intézet jóakaróit tudósítsák. Az előadott dolgozatok hű képet adtak az ifjak működéséről. Nem voltak aesthetikai tekintetben kifogástalan alkotások, de megvolt bennök a hazafias szellem, a lelkes szavalás elragadta a hallgatóságot. A közönség örömet idézett az ifjuság körében, a férfiak lelkesedni, a nők élvezni jártak a lyceumi szónokterembe, melyet a tagok képekkel és virágokkal díszítettek fel. Az örömnépek híre elterjedt a város határain túl is. Széchenyi Ferencz fiai, Lajos és István, az öreg Festetich György s más főúri családok tagjai, az egyházkerület kormányzói, a vármegye urai, kivált Eötvös alispán, rendes látogatók voltak. Bethlen Elek gróf 1805-ben csupán az örömnép kedvéért utazott Erdélyből Sopronba. A vendégek szép száma még nagyobb szorgalomra ösztönözte a társaság tagjait. Volt esztenlő, mikor három örömnépet tartottak (1803), később egygyel is beérték, de arra annál inkább készültek.

A társaság az önművelésnek annyi eszközével rendelkezett, hogy szép sikert ért volna el, ha emelkedését a körülmények nem gátolják. Az egyesület szervezete, a belső harcz minden nagyra törésnek szárnyát szegte. A tagok több iránynak hódoltak egyszerre, erejük megoszlott s így egyik irányban sem tudták eszményi céljukat megvalósítani. Minden héten új munkát kellett a gyűlésben felolvasniok s így nem jutott idő az alapos tanulmányozásra. De még így is sokat köszönhet a társaságnak a tanuló ifjuság. E körben tehetett szert

általános műveltségre. Alig volt a tudománynak, irodalomnak ága, melyet meg ne ismertetett volna tagjaival. Kicsinységekkel foglalkozó bírálatai nagy szolgálatot tettek a közoktatásnak és művelődésünknek. Joggal írhatta Kis János 1792-ben Göttingából: »Életünknek utóbbi esztendei megköszönik még valaha mostani csekély iparkodásunkat. A barátságnak legkedvesebb mulatságai között tesszük azt, a mit most teszünk s annyira mehetünk ezen édes multságunkkal, a mennyire idősebb korunkban a legkedvetlenebb fáradsággal is nehezen mehetnénk.*)

*) E levéltörédék a jegyzőkönyv I. kötetének jelmondata.

IV. FEJEZET.

A társaság jelentősége és hatása.

A magyar társaság alapítói az önművelésnek akartak oltárt emelni, utódaik tudós társaságról álmodoztak. Meg voltak győződve kis körük fontos voltáról s hitték, hogy szerepük lesz az irodalmi életben. Akaratuk gyenge visszhangja volt a közvéleménynek. A magyar író világ nagy szükségét érezte egy nemzeti akadémiának, melynek az lett volna hivatása, hogy a költőket, tudósokat egy zászló alá sorakoztassa, az ellentéteket megszüntesse s a munkálkodóknak ösvényt mutasson. Bessenyei és Révai törekvéseiben ezrek vágya jutott kifejezésre. Az 1790—91 iki országgyűlés határozata nem elégíté ki a tüzesebbeket, kik nem győzték bevárni a törvény végrehajtását. Több felé alakultak magyar nyelvművelő társaságok, hogy az akadémia hiányát pótolják. Részben a soproni magyar társaság is ezen eszme harczosává lett. A levelező társaktól megkívánta, hogy az irodalmat prózai vagy verses dolgozatokkal gyarapítsák.

A társaság tehát két féle irányban működött. Buzgó és tanult munkásokat nevelt az irodalomnak, meg művelte a nyelvet, szaporította a költői és tudományos munkákat. Tulajdonképpen két magyar társaság létezett. Az egyiknek tagjai a soproni intézet növendékei voltak, a kik szorgalmasan tanultak, hogy idővel hasznos szolgálai lehessenek nemzetök kulturájának. A másikat az intézetből

távozott tagok a levelezők vagy érdemes társak alkották, a kik már célhoz jutottak s nagyobb körben több eredménnyel küzdhettek régi ideáljaikért. Az érdemes társaság vagy levelezővé választás eleinte semmi kötelességgel nem járt, csupán kitüntetés volt, melylyel tisztviselőit vagy az ügyei iránt érdeklődőket tisztelte meg a társaság. 1795-ben Németh László javaslatára felszólították vidéki barátaikat, hogy évenként legalább egy munkával tegyenek bizonyosságot jóindulatukról. A javaslatot mind a helybeli, mind a vidéki tagok elfogadták. A »neven-dék kar« a mint a társaság tanuló tagjait nevezni szokták, nem akarta a műveltebb levelezők dolgozatait, mint a tudomány és ízlés törvényszéke megítélni. Elismerte szellemük felsőségét, munkáikat felfogás, alaposság, művészi előadás dolgában mintáknak tekinté. Mindenkor tisztelettel szólt róluk, velük bíraltatta meg a jobb dolgozatokat, időnként hirt adott nekik a társaság anyagi és szellemi állapotáról. Az érdemes társak bizalommal viszonyozták az ifjuság bizalmát. Ők is szívesen vették, ha a társaság megbírálta beküldött dolgozataikat. Ha könyvet akartak kiadni, előbb meghallgatták véleményét. Utóbb sok Dunán-túl lakó irodalomkedvelő követte példájukat. A tanulók örömmel üdvözöltek mindenkit, aki velök egy eszméért harczolt, még a tehetségtelenekeket sem riasztották vissza. Azon voltak, hogy minél több lelkes pártfogót szerezzenek az irodalomnak. Sokszor részesült oly munka elismerésben, mely kárhoztatást érdemelt volna. Ezen nincs mit csodákoznunk. A viszonyok olyanok voltak, hogy minden magyar örült, ha az írók száma egygyel szaporodott. Kazinczy, irodalmunk vezér alakja dicsérettel halmozta el azokat is, a kik tehetség, tanultság nélkül versenyeztek a költői koszo-

ruért. Vörösmartyt együtt emlegette Kovacsóczyval, a lángészt a kontárral. Csak az Aurora-kör kezdte meg a harczot az irodalomba tolaodott tehetségtelen versírók ellen, a kik hivatlanul léptek az írói pályára.

A társaság levelezői leginkább falusi lelkészek és tanítók voltak, a kik nem vágyódtak írói hírnév után s a maguk körében hiven szolgálták nemzetüket. Közéjük tartozott Bellicz (később Beliczay) Jónás nagy-geresdi iskola tanító, kinek Kis János szép emléket állított önéletrajzában. A buzgó férfit, ki utóbb az egyházi énekköltés terén szép hirt szerzett, a társaság buzdította pályája kezdetén a munkálkodásra. 1795-ben kezdett a tagokkal levelezni, megküldte nekik verseit (»Rebegő Muzsám szüleményei») s többször tudakozódott ügyeik felől. Megjegyzéseiket hálás szívvél vette s ha munkáik kezéhez jutottak, ő is tett bíráló megjegyzéseket. Nem győzte őket eléggé inteni, hogy egyszerűen és világosan fejezzék ki gondolataikat. »Ugy tetszik ezen munkák némely darabjaiban, írja 1796-ban, mintha az író munkát adna az olvasónak az igaz értelem kinyomozására, mivel a gondolat szükölködik azon világos értelem nélkül (perspicuitas), a mely minden írásnak és beszédnek lelke*»). Utolsó levelét 1808-ban írta a társaságnak, mint alászonyi lelkipásztor. Kis János ebben az évben költözött Sopronba s Beliczay üdvözlő költeményben fejezte ki örömet barátja emelkedésén. Ezt a verset mellékelte leveléhez. Buzgó vidéki tag volt Zigán (Czigány) János kemenes-högyészi, Szüts István csengei, Edvi Illés Pál nagy-geresdi, utóbb nemes-dömölki predikátor. Németh László győri tanár egy munkáját sem adta sajtó alá, míg a társaság helyeslő véleményéről meg nem győző-

*) Bellicz levele 1796. a társaság levéltárában.

dött. Gróf Bethlen Elek 1795 óta volt a társaságnak levelező tagja. Czinke Ferencz, a soproni királyi gymnasium oktatója, később egyetemi tanár, Révainak ellenfele, az ifjakhoz küldözte kétes becsü dolgozatait. 1799-ben alkalmi költeménynyel akarta az örömnünpre készülő ifjuságot meglepni, de elkésett. A következő esztendőn maga az elnök olvasta fel munkáját: »Tündérkép a soproni Magyar Társaság érdeméről, mely a Próbamunkák első kötetében is megjelent. Ugyanezen évben írta Tréfás bucsuvétel című költeményét, melyet a júliusi ünnepen olvastak fel. Pápay Sámuel, érdemes nyelvészeti és irodalomtörténetíró szintén figyelemmel kísérte működésüket s gyakran tudakozódott ügyeik felől. Bárány Boldizsár, Katona József barátja a társaságban nevelkedett fel. Szorgalmas olvasás útján sok aesthetikai és irodalmi ismeretet szerzett, utóbb drámákat is írt, de sem aesthetikusnak, sem költőnek nem született. 1811-ben két társával szövetkezett jobb dolgozataik kiadására. A társaság pártfogását megnyerték, de a gyűjtemény (»Virágok«) nem jelent meg. Bárány nevét az óvta meg a feledéstől, hogy Katona József vele bíraltatta meg halhatatlan Bánk-bánját. Levelező társ volt Sárváry Pál, tudós debreczeni tanár is. Fel kell még említenünk Lakos Jánost, ki a katonai pályán tábornokságig emelkedett. Részt vett a francia háborukban, de messze földön jártában, a csaták veszélyei közt sem feledkezett meg a soproni társaságról. Kis János azt írja, hogy »többször tudakozódott irodalmunk állapota felől s annak bizonyosságául, mely igen buzog mellette, francia és olasz földön nyomtatott magyar verseivel kedveskedett.**)

*) A »Soproni Estvék« előszavában. 1839.

A magyar társaság működéséről kezdetben csupán a soproni lakosság, a pártfogók és írók kis köre tudott. Az egész nemzet csak évek múlva ismerte meg. Az ifjak régóta szándékoztak munkáik javát kiadni, de ez eszme csak 1804-ben Döbrentei buzdítása következtében lett valósággá. A dolgozatok megbírlására Halasy Mihály ítélő társ vállalkozott. A gyűjteményt két kötetre tervezték, az egyikben költeményeket, a másikban prózai szemelvényeket akartak közre bocsátani. Azonban csak az első rész jelent meg e czim alatt: *A soproni Magyar Társaság Próba Munkáinak első zsengéje. Első darab. Költemények. A Társaság költségén, 1804.* A kis füzet tartalma hiven jellemzi az ifjuság munkásságát. Igazán jeles mű kevés van benne. Döbrentei versei eszmében szegények, terjengők, Zigán szerzeményei döcögősek, erőtelenek. A Czinke-féle *Tündérkép*, úgy látszik, kegyeletből került a kötetbe. Mindössze öt eredeti s két fordított költeménynek van irodalmi értéke. Valamennyit Kis János írta, a kinek több műve e füzetben jutott először nyilvánosságra. Ilyen a *Hajósének* (Szerettim édes honja), a *Munkásság* (Szedj illatos rózsákat) és a *Bölcsességhez* írt óda. Döbrentei lelkes bevezetésben hívta fel a két magyar haza figyelmét dolgozataikra. Az írók és olvasóik szívesen fogadták a kötetkét, de nem tekintették irodalmi eseménynek, mint az ifjuság várta. Kétségtelen azonban, hogy a próbamunkák megjelenése nagyban emelte a társaság tekintélyét. Ennek tudata ösztönözhette őket arra, hogy a megígért második kötetet is kiadják. Ebben akarták közzé tenni Lakos József munkáját, mely a társaság keletkezésének és az első évtizednek történetéről szólt. Többször foglalkoztak ez eszmével

(1805, 1821, 1824), de elnökük tanácsára felhagytak szándékukkal. Később a törvényszerzés gondjai, belső zavarok gátolták a terv valósulását. A harminczas évek közepén megújult a régi vágy. Most már az elnök is csak pénzügyi szempontból ellenezte a vállalatot. A nyomtatás költségeit maguk a tagok adták össze, a munkák bírálását választmányra bízta. A füzetet Kis Jánosnak ajánlották. Ezzel akarták leróni hálájukat azon férfinak, aki közel ötven év előtt a társaságot megteremtette, s az óta jó tanácsaival folyton támogatta. A gyűjteményt Lakos János tábornok, az egykori munkás tag és buzgó titoknok arczképével akarták diszesebbé tenni, de az öreg katona megtagadta kérésüket s így a »*Virágfüzér*« 1837 tavaszán Kazinczy képével jelent meg. Költeményeket, két elbeszélést, egy történeti munkát (*Belizár*) és gondolatöredékeket foglal magában. Major Pál titoknok a társaság történetét is megírta 1836-ig, de munkájának csak egy részét tette közzé.*) E kötet értéke sem nagyobb, mint a megelőzőé. Legbecsesebb darab az egészben Berzsenyi Farkasnak *Esthajnal* és Székács Józsefnek *A költő* című költeménye. Gyűjteményük még kevésbé érte el célját, mint Döbrenteié. Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty feltűnése után észre sem vette az ország s hamar feledte az érdeklődők kis csapata. Az eredmény meggyőzte őket, hogy a társaság, mint nyelvművelő egyesület nem működhet többé s a jövőben, ha élni akar, nem lehet más célja, mint az önművelés. Visszatért ahhoz az eszméhez, mely 1790-ben Kis Jánost is lelkesítette, melyet utódainál az irodalmi szereplés

*) Teljesen megvan a társaság leveleskönyvében a levéltárban.

vágya háttérbe szorított. Nem törekedett többé elérhetetlen ábrándképek után, hanem megvalósítható célokért küzdött.

Az irodalmi szereplés az akkori viszonyok közt, midőn sem íróink száma, sem az olvasó közönség nem volt nagy, meglehetősen tekintélyt szerzett a társaságnak. Híre az egész országban elterjedt s a távolból sokan nagyobbban látták, mint valóban volt. Kezdő írók pártfogását keresték s nagy tisztességgnek tartották, ha levelezőkké lehettek. Mérey Sándor, pesti törvénytanuló (1832--1833 királyi személynök az országgyűlés alsó tábláján), Aszalay József, Szendrei Weress Dávid és más irodalomkedvelők, levélben kérték felvételüket. A társaság teljesítette kívánságukat s »valló-írást« is küldött nekik. Okleveleket később is osztogattak, de csak a távozó munkás tagoknak, s nem volt semmi jelentősége. Az erdélyi, maros-vásárhelyi magyar nyelvművelő társaság, melyet Aranka alapított, a soproni társaságot kérte fel 1794-ben, hogy jelölje ki, melyik a legjobb magyar grammatika.*) A társak egy évig késtek a feleléttel. Arra vártak, hogy időközben megtudják a Magyar Hirmondó pályázatának eredményét s egyuttal a nyertes grammatikáról is megirhatják nézetöket. De a debreczeni grammatika megjelenését nem győzték bevárni s így csak az ismert régi huszonkét munkáról adhattak véleményt. Született magyar számára a budai magyar grammatikát**), idegennek Farkas és Bél munkáit

*) Teleky László gróf levele 1794-ből a társaság levéltárában.

**) Magyar Grammatika, vagyis Haza Nyelvnek gyökeres megtanulására való intézet ugyan a Magyar Nemzeti Oskolák számára. Budán, 1781.

s végre a helyes írás módjának megtanulására a »közön-ségesen elsőséget érdemlő Tsétsi reguláit« találták leg-inkább célhoz vezetőnek. Megígérték, hogy ha valamelyik ajánlott grammatika nincs a társaság birtokában, örömet szolgálnak a magukéval. 1793-ban Vietorisz rektor felszólította őket, hogy fogjanak hozzá az 1782-ben Budán kiadott magyar orthografia megjavításához. A javaslatról, ha nem idegenkedett is tőle a társaság, a bekövetkezett izgalmas időkben elfeledkeztek.

Kisebb körben nagyobb sikerrel szolgálhatta a hazát a magyar társaság. Az irodalom mezején nem termett számára babér, azért a mit Sopron falain belül véghez vitt, mindenkor megilleti a magasztalás. E teljesen német várcsban ez a parányi egyesület volt a magyarság tüzhelye. Könyveit, hirlapjait az egész városban olvasták. A hon sorsán bánkódó, nemzetük jövőjében nem bizó hazafiak, ha látták az örömnöpeken fellépő ifjakban a régi tűz lobogását, vigasztalódva távoztak. Az előadásokat idegen ajkuak is látogatták, sokan szavalataikból kedvelték meg a magyar nyelvet.

Hasonló sikert értek el a társaság tagjai színielőadásaikkal. A jegyzőkönyvek adatai szerint háromszor léptek fel a soproni »nézőhelyen« egy-egy szindarab-eljátszásával. Az első két alkalommal, mikor a magyar drámai irodalomnak még csak csirája volt meg, valamelyik társuk alkalmi művét tanulták be. Első nyilvános szereplésük 1792 tavaszán volt, midőn Lakos Jánosnak »Hunyadi László« című szomorujátékát hozták színre. Az előadott színműnek, a mint a jegyzőkönyvben közölt szereposztás nyilván valóvá teszi, nem voltak nőszemélyei s így a cselekmény indító elemei közül alkalmasint

hiányzott a szerelem. A darab tartalmát nem ismerjük*). A dráma honszeretetet, hősiességet példázó párbeszédnek összefüzése lehetett, hű tükre a történelmi eseményeknek és igazságszolgáltatásnak. A szerzőnek valószínűleg Bessenyei volt példaképe. Fellépésükkel egyszerre meghódították a közönséget. Tizenhat év múlva (1808) léptek fel másodszor verőczei Pejacevics Károly gróf udvari színházában. Az előadott darab *Zrini Miklós és az ő baráti* című négy szakaszos »vitézi dráma« volt, melyet szintén a társaság egyik tagja alkalmazott játékszinre. A szinlapon nem nevezték meg a szereplőket talán azért, hogy játékuik hatását ezzel is emeljék. Érdekes jelenség, hogy a szinlap az összes változásokat felsorolja s a cselekvény lényegét is elbeszéli.***) A darab két német lovag szerelmi kalandját foglalja magában s czélja úgy látszik az volt, hogy a magyar főúr lelki nagyságát az idegenek könnyelműségével szembeállítsa. 1829-ben Vörösmarty *Salamon királyát* adták elő jótékony czélra.***) Hogy a három nőszerepet (Neszte, Zsófia, Jolánka) kik játszották, arról a szinlap nem világosít fel. Mivel az eredmény a legvérmesebb reményeket is felülmulta, új előadást terveztek, de szándékuk a

*) Személyei a következők: V. László király (Kiss Mihály), Gara nádorispány (Tóth Ferencz), Ulrich Tzillei gróf (Zigán János), Giskra (Ajkay Pál), Hunyady László (Lakos János), Hunyady Mátyás (Kiss Mihály ifj.), Modrák, Horváth, Bodó főnemesek (Ihász Imre, Doktorits Pál, Gyeorgyevics), Szilágyi (Kis János), Lemberger (Asbóth Oszkár), Szapáry (Kubovics Ferencz), Wertoon (Véssey Ferencz) Herold (Véssey), Katonák. (Sugó: Horváth János).

**) Személyek: Zrini Miklós, Horváth országi bán; Pavenbergi Ruthárd és Straidvaldi Hártvig, annak baráti; Illyenfalvi Judith, Nemes Magyar leány; István, annak bátyja; Pávenbergi Ernest Ruthárd atyja, mint remete; Mária, Nemes Magyar leány; Dühösdí, Magyar Nemes; Egy katonák vezére; Katonák, haramják.

***) A szinlap a társaság levéltárában. A szereplők közt volt Székács József is, mint Otto, morvai fejedelem személyesítője.

megujult belső viszályok miatt nem válhatott valósággá. E három előadásért akkor is megérdemelnék az elismerést, ha egyéb érdemök nem volna, minthogy történelmünk egy-két epizódját, költészetünk egy remekét a róluk keveset tudó közönséggel megismertették. Ők voltak a magyar színművészetnek Sopron városában első apostolai. A társaság ünnepei, előadásai nemcsak tagjainak szereztek dicsőséget, hanem a lyceumnak is.

A társaság működése megváltoztatta a főiskolai életet. Az ifjuság s a társaság kölcsönösen hatottak egymásra. Az egyesületet az önművelés vágya szülte s ezt viszont a társaság élesztette folytonosan. A társaságnak csak a főiskola legjelesebb növendékei lehettek tagjai. Minden társnak arra kellett törekednie, hogy az iskolában is a szorgalom példajaként tekintsek s ne csak kedvelt tárgyában, hanem minden téren kiemelkedjék társai közül. A tanárok, ha valakit meg akartak dicsérni, azt mondták róla, hogy tagja a magyar társaságnak. Ez az elismerés azokat is sarkalta, a kik távol állottak tüzhelyétől. Azon voltak, hogy a társaság figyelmét magukra vonják s a legnagyobb kitüntetést, a taggá választást megérdemeljék. Feltámasztotta bennök az érdeklődést minden szép és nemes törekvés iránt, megtanította őket nagy eszmékért élni, lelkesedni. Beleoltotta szívökbe a hazaszeretetet. A ki egy gyalázó szót talált kiejteni a magyarok ellen vagy kételkedni mert a nemzet jövőjében, nem maradhatott közöttük. A hazafiságnak legbiztosabb mértéke az áldozatkészség s a soproni ifjuság 1796-ban és 1809-ben száz forintot adott a nemesi fölkelés költségeire, 1837-ben ugyanannyit a nemzeti színházra. Ápolták a vallásos érzületet is. Törvényeik szigorú büntetést szabtak arra, a ki az

istentiszteletről elmaradt. Érezték, hogy a tudomány jellem nélkül áldástalan kincshalmaz s az emberi szívnek istenfélés a legnagyobb ékessége. A tanulókra nézve a társaság volt a vallásos szellem egyik főforrása. Az erkölcsi életre tanulókból alakult törvénytörő ügyelt, mely szigorúan büntette a rendetlenkedőket. A legsúlyosabb büntetés a társaságból való kizárás volt. Az ifjúságból kiveszett a rakoncátlan szellem, mely a múlt század második felében rossz hirbe hozta az intézetet. A műveltség finomságot szelidséget honosított meg. Nagy István superintendens századunk első éveiben örömmel tett jelentést a kerületi gyűlésnek, hogy a soproni lyceumi ifjúság szelleme megjavult. A társaság nem vonta el tagjait a világ örömeitől, sőt inkább megmutatta, hol keressék a nemes élvezeteket. A huszas évek végén létre hozta a Deákkuti vármegyét, mely félszázadnál tovább gyámolította törekvéseiben. Kezdetben nem volt egyéb célja, mint ártatlan vigalmak rendezése, működésének második szakában (1863—1881) az önművelésért is áldozott. Lapja, a Bimbófüzér volt a versenytér, pályázatai a munka hathatós élesztői. E két testvér egyesületnek nagy hálával tartozik a soproni lyceumi ifjúság. Minden elkövetett szép tett dicsősége, minden elmulasztott ballépés érdeme őket illeti. A magyar társaság még áll, a Deákkuti vármegyét eltemették az események. Maradandó emléke az a szellem, melyet egykor ápolt.

V. FEJEZET.

A magyar írók és a társaság.

A mult század végén s a rá következő időszak elején íróink voltak a nemzetiség egyedüli képviselői és fenntartói. Mivel a feladat negyságához képest csekély erejük volt, örömmel üdvözöltek mindenkit, a ki egy zászló alatt harczolt velök. Leghivőbb szövetségeik az iskolai magyar társaságok voltak. A magyar irodalom vezéremberei azért támogatták folyton az alakuló félben levő vagy pártoskodás miatt bomladozó egyesületeket, mert a nemzeti eszmét ápolták. Többszörf a munkálkodás irányát is az ország legjelesebb írói jelölték ki.

A soproni magyar társaság is érezte szellemük hatását. Péczeli József, a Mindenes Gyűjtemény tudós szerkesztője, kiről Kis János azt írta, hogy, »forróbban, mint ő, alig szerette valaki a magyar literatúrát«, látta a kis kör keletkezését s munkálkodott felvirágoztatásán. Az ifjak figyelmét a gazdag francia irodalomra irányozta s arra törekedett, hogy a köztük feltűnő költői tehetségeket a maga zászlója alá, az új classicismus táborába édesgesse. Viszonyuknak Péczeli halála vetett véget 1792-ben.

Senki sem forrott annyira össze a magyar társasággal, mint Kis János, a ki e kis körben kezdte meg küzdelmét az irodalmi dicsőségért. 1790 előtt is ő volt

az intézet alkalmi költője. A társaság megteremtése után komolyabb tárgyakkal tette próbára erejét. *Belgrád visszavételekor* című verses műve megjelent az 1790-iki *Mindenes Gyűjteményben*.) Toldy szerint »nem az öröm szárnyainak dithyrambi csattogtatása, nem költői elmélkedés ez ódai fellengéssel, hanem egy kis epos, melyben még a gépezet sem hiányzik s ez görög mythosi, de e gyenge kezdet is legalább a nyelv és forma kezelésében a korhoz képest már kiváló könnyűséget éreztetett.« Péczelit elragadták a költemény szépségei s nem habozott megjegyezni, hogy »ha az ilyen ifjunak jó vezérei s Maecenasai akadnának, kiki elgondolhatja, mire mehetne negyven s ötven esztendőskoráig.«

Első nagyobb sikerét 1791-ben egy fordítással aratta. Görög Demeter Bárány Pétertől, ki Széchenynek titkára volt, buzdításul több kötet könyvet küldött a tanulóknak. Bárány, a ki nemcsak szerette, hanem művelte is az irodalmat, tudakozódott Raitsnál a társaság ügyeiről. Raits válasz helyett Kisnek egy fordítását, Lowth angol költő *Hercules választása* című költeményét mutatta meg. A lelkes hazafit meglepte a mutatvány s utközben felolvasta grófjának. Széchenyi, hogy némileg jutalmazza és serkentsen a nagyra törő ifjút, megizente, hogy adja ki és ajánlja Lajos fiának, a ki akkor tíz éves lehetett. A nyomtatásra a lelkes Görög Demeter ügyelt, a ki főrangú ismerőseit figyelmeztette a ritka jelenségre. Műve jövedelmét utiköltségnek szánta az ifjú író, mert éppen akkor készült külföldi akadémiákra. Midőn utazása előtt Németh barátjával bejárta Magyar-

*) *Mindenes Gyűjtemény*. 1790. III. Negyed.

országot, munkájáról már sok helyen ismerték nevét. »Csak természetem jóságának köszönhetem, írja *Emlékezéseiben*, hogy az ily váratlan szerencsében magamat el nem bizám s fel nem fuvalkodám, s azt is alkalmasint az ez által támadott halás indulatomnak tulajdoníthatom, hogy nem sokára ez után az írói pályára léptem, mit ily kedvező és kecsegtető kezdet nélkül alig cselekedtem volna.«

Szeptemberben a göttingai egyetemre utazott, honnan egy év múlva Jénába ment át. Elhagyott soproni barátairól a külföldön, tanulmányai közben sem feledkezett meg. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint érdeklődésének többször adta tanujelét s küldött dolgozatokat. Haza térte után 1793-ban győri tanár lett, három évvel utóbb Nagy-Baráti lelkipásztor. Tanársága idején semmit sem hallott a társaság felől. A tagok nem tudósították, ő meg nem tudakozódott. 1796-ban Németh, a ki távozása után a győri tanítószéket elfoglalta, gyakorta megfordult Sopronban s hirt hozott az ifjuság működéséről. Tőle tudta meg Kis, hogy a társak évenként egy munkát kívánnak levelezőiktől. Sietett a határozatnak engedelmeskedni. Levelében*) mentegeti mulasztását. »Noha magános környüállásaim már régen megakadályoztattak engem a Veletek való közelebbi egyesüléstől: mégis gyakorta közöttetek voltam gondolatomban s mindenkor forrón részt vettem szép igyekezetitekben. Most valamivel több ürességem lévén mint előbb, felőletek is többet gondolkodhatom. Akartam is már egy-néhány ízben nagy-baráti prédikátorságomtól fogva hozzátok írni s Tőletek a Társaság állapotjáról érte-

*) Kis J. levele 1796, jun. 15-ről a társaság levéltárában.

kezni, de mindeddig csak az akaratnál maradt. Németh László barátomtól tudtam meg a minapában, hogy minden társtól esztendőnként valamely munkát kívántok. Jó szerencsét kívánok ezen jó intézethez, a mely minden kétségkívül nagy gyarapodására szolgál a társaságnak, ha annak tagjai reá állanak. Én az én részemről örömet megegyezek veletek s talán már eddig is küldöttem volna valamicskét, ha végzéseket tudtomra adtátok volna. Ez uttal küldöm némely verseimet s verseim tördelékét, melyeket csakugyan rövid idő múlva egybe-elébbeni próbáimmal együtt kinyomtattni s kinyomtatva veletek is közleni akarok. Most előre tehát csak mintegy kóstolóul s csupán csak olvasás végett adom ezeket, a melyek szerencsémre kétszer le vagynak írva, kezetekbe. Egyszersmind egész szeretettel kérlek benneteket, kedves társaim, hogy engem a társaságnak mostani állapotjáról, rendtartásáról, Sopronban levő tagjairól mennél előbb tudósítani ne sajnáljatok. Igen nagyon leköteleznétek azzal is, ha a két három utóbbi esztendőben elolvasott s a jegyzőkönyvbe beíratott jelesebb munkákat, kiváltképpen a költeményes darabokat valami módon elolvasás végett velem közölnétek. Különösen kérem poetatársainkat, hogy tőlem ezt a szívességet ne fogják meg, de prosaistáinknak is nagy köszönettel fogok érte tartozni.

Verseinek gyűjteménye jóval később jelent meg, mint levelében ígérte. Egy-két költeményét felvette az 1797-iki és 1799-iki Zsebbe való könyvbe, de teljesen csak 1815-ben adta ki Kazinczy Ferencz. Ez idő tájban egy ismeretlen nevű német író vigjátékának átdolgozásával is foglalkozott. Mutatványul az első felvonást még 1796-ban elküldte a társaságnak; a hátra

maradt rész csak évek mulva készült el. E vigjáték, a *Gyűrű*, még nem jelent meg sehol. Ez időben irt két egyházi éneket is, a *Szerkenj fel szívem, nyilj meg szám* s a *Mint sebes árvíz hajjai* kezdetűeket. A tagok örömmel teljesítették derék barátjuk kívánságát, megküldték neki dolgozataikat s részletesen tudósították működésök irányáról. Kis gyönyörködve olvasta a tökéletlen, de szorgalomról tanuskodó kísérleteket. 1797-ben magasztaló szavakkal mondott róluk bírálatot, dicsérte nemes törekvésüket. Tanácsot adott nekik, hogyan tartsák ébren a közönség érdeklődését, »Visszaküldöm ez alkalmatossággal köszönettel jeles munkácskáitokat, melyeknek hozzám küldésével engemet megtiszteltetek; semmit sem fogván itt belőlök, kivéven azt a gyönyörűséget, melyet olvasások szerzett. Ugy tetszett én nékem, mikor azokat olvastam, mintha meg annyi gyenge virágoknak kellemetes illatját szívtam volna be egy gyönyörű tavaszi reggelen s újra felébresztették bennem arról a boldog jövődőről való reménységemet, melybe a tudományok s szép mesterségek kegyes ereje hazánknak gyönyörű mezeire is elhat. Adják az egek, hogy mennél előbb teljesedjék be ez az édes álom s tegye semmivé beteljesedése azt a szomorú képzelődést-e vagy vélekedést, mely még a jövő századnak nagy részét is nem Venus kies myrtus erdeivel s Apollo dicsőséges laurusaival, hanem gyászos cyprus erdőkkel akarja festeni Pannonia termékeny tartományait.

»Az utóbbi képnek meghazudtolása egyedül csak a jóra s nagyra termett hazafiaknak nemesszívűségek és fáradhatatlan szorgalmatosságok által mehet véghez a mi hazánkban, mely Attikának trucczára mindenben termékenynek látszik lenni, kivéven a tudományok vi-

rágait. Annyival inkább sajnálom, hogy a mint illetődött szívvél irjátok, némelyekben olyanokban is meghült a műzsák szeretetének, legalább a hazai literatura iránt való enthusiasmusnak szent tüze, a kiktől sokat vártatok. Ennek talán valamennyire elejét vehetnétek, ha az oskolából kilépett idősb társaitokat ottan ottan (mint engemet minapában) foglalatosságokról s a társaság állapotjáról tudósitanátok s tőlük viszont mit dolgoznak, megkérdeznének. Azonban ez csak egyik társatok vélekedése.*

»Én valamint ezután, úgy most is kívánok a mit lehet veletek rólam s tőlem közleni. Most többnyire Knigge fordítására szánom üres óráimat. Verseim már Landerernél vagynak Pesten, nem tudom mikor végzi nyomtatásokat; sőt azt se tudom, ha már elkezdette-e.*)

Kis 1799-ben Kövágó-Örsre távozott lelkésznek. A nagy távolság megszakította a gyakori érintkezést. A buzgó lelkészt ez időben különben nagyon elfoglalták hivatalos dolgai és irodalmi tervei. Csak 1803-ban kezdődik meg újra a levelezés, mikor Kis már országos hírvé író volt, a kít a társaság büszkén mondott magáénak. Újévkor a titoknok (1803.) levélben üdvözölte új otthonában, Nemes-Dömölkön. Kis megleghangu levéllel s egy fordítással viszonzta az ifjuság jó kívánatait. »Minden új esztendei köszöntések között legkedvesebb volt én előttem az a szép levél, melylyel a ti társaságtok engemet megtisztelt. Ezen okból is nagy örömmel olvastam azt; de még nagyobb örömmel olvastam azért, mert láttam belőle, hogy abban a nemes igyekezetben, mely a soproni magyar társaságnak minden értelmesek előtt oly szép hirt s nevet szerzett, nem csak meg nem restül-

*) Kis J. levele 1797. febr. 20-ról, a társaság levéltárában.

tetek, hanem az előttetek volt társaitoknak nyomdokaiban oly dicséretesen futjátok a pályát, hogy az utánatok következők is követésre méltó példát tanulhatnak tőletek. Legyetek továbbra is gyorsak és fáradhatatlanok. Gyujtsa napról napra mind nagyobb nagyobb lángra szent tüzeteket az a dicső cél, mely előttetek vagyion. Minden borostyán koszorunál édesebb jutalom vár benneteket, ha állhatatosak lesztek! mert ez által kötelességeitek teljesítése örömmé fog változni s a jók szeretete minden lépéseiteket fogja követni. A mi engemet illet, mindenkor nagy örömmel nézem törekedéseket, dicsekedni fogok vele, ha rólam ezután is ottan ottan megemlékeztek s nem mulasztok el semmit, a mivel hozzátok való szeretetemet megbizonyíthatom s hozzám való becses bizalmatokat fentarthatom. Ide zárom egy szabad fordításomat, mely még 1798-ban készült. Örülni fogok, ha elolvasása unalmatokra nem lesz.*.)

Az ifjúságot büszkévé tette Kis baráti ragaszkodása. Midőn egyszer Sopronban járt, ünnepet rendeztek tiszteletére. Tanácsait mindig megfogadták, kéréseit siettek teljesíteni. Az alapító a távolban is vezére volt a társaságnak. Viszonyuk még jobban erősödött, midőn Kist 1808-ban Sopronba hívták lelkipásztornak. Ezóta gyakrabban megjelent üléseiken, olvasta könyveiket, folyóirataikat. Figyelmeztette őket az irodalmi élet fontosabb jelenségeire, ő ajándékozta nekik Petőfi költeményeinek első kiadását. A szorgalmas tagokat sokszor meghívta magához és munkái szerkesztésénél felhasználta segítségüket. Fáradozásukért gazdagon jutalmazta őket, haláláig

*) Kis J. levele 1803. márczius 3-ról a társaság levéltárában.

közel kétszáz kötettel gyarapította a társaság könyvtárát.

Élte estéjén is örömmel gondolt vissza a társaság kebelében töltött éveire. *Az öregségben — írja Lakosnak 1839-ben — midőn a jelen kevés ujsággal gyönyörködtet s a jövőre kevés reménnyel biztat, minden ember szeret ifjúsága szép örömeiről emlékezni. Én, ki egész életemben, mikor foglalatosságim engedték, örömeim mulaték ideális világban, most hanyatló korom pihenő óráinak gyönyöreit is nem ritkán az által szaporítom, hogy az elmúlt kies napokra s ezek között barátságunk lefolyt idejére gyakran vissza nézek. Néha soproni tanulóvá leszek, veled a tudományoknak, különösen a magyar literaturának szeretetében vetélkedem, a magyar írókat Kónyi Jánostól s Kartigám fordítójától fogva egész Virágig s Kazinczyig tüzzel olvasom, a kis magyar társaságot alapítom, elmenetem után benned ennek hatalmas restauratorát látom.*^{*)} A társak alig találtak módot hálájuk nyilvánítására. 1837-ben neki ajánlották a *Virágfűszért*, a félszázados emlékünnepen fáklyászenével tisztelték meg az elaggott alapítót, ki jóságával, működésével annyi ember szeretetét megszerezte. 1846-ban a convent meg akarta ünnepelni lelkészségének ötvenéves jubileumát s az ifjakat is felszólította a részvételre. Az egész város készült az ünnepségre, a magyar társaság pályázatát hirdetett dicsőítő költeményekre, de a nagyszerűnek tervezett ünnep elmaradt. Kis János meghalt február 19-én. Sirját meghatott szívvel állták körül a társaság tagjai. Az ő veszteségük volt a legnagyobb, fájdalmuk a legtermészetesebb. Az elhunyt

^{*)} A Sopronyi Estvék előszavában, 1839.

alapító megláthatta, hová emelkedett az ő szerény társasága ötvenhat év alatt. Nincs hatalom, mely emlékét a soproni ifjuság szívéből valaha kitörölje.

Kis János volt a társaságban Kazinczy eszméinek képviselője. A merész nyelvújítót s korában a legnagyobb magyart tekintették a soproni tanulók igazi vezéröknek, habár a közvetlen érintkezés többször megszakadt közöttük. A tevékeny író t Lakos ajánlatára választotta meg a társaság levelező tagnak. Kazinczy nagyra becsülte a társak figyelmét, elismerte érdemeiket. »Lakos társunk által — írta Kisnek 1793-ban Regmeczről, — bevezetetem a soproni társaságba; s már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egy két Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog válni nemzetünknek. Én, nem sokára valamely munkám homloklevelére függesztem ezt a megtiszteltetésemet.«*) A *Sztella* czimlapján csakugyan némi önérzettel mondja magát a soproni magyar társaság tagjának.

Első levelét 1792-ben Budáról írta a tagoknak, midőn Benkő Ferencz, nagy-enyedi tanár magyar minero-giájából tíz darabot küldött nekik eladás végett.***) A maga munkái, kiadványai közül is küldött nekik példányokat hasonló czélból; midőn *Sztellája* megjelent, 40 példányt a soproni társaknak küldött ajándékba. Fogsága miatt hosszú időre megszűnt a levelezés. Kiszabadulása után még nagyobb erővel indult meg a harcz az ósdiak ellen. Táborában nem voltak nyelvtudósok, csak művelt izlésű írók, a kiknek műveiben teljesen érvényre jutott a neologia. Dunántúl Kis, a nagy mester testi-lelki barátja volt a haladás zászlóvivője, körülötte csoportosult az

*) Kazinczy levelei Kis Jánoshoz. Első kötet. 1842. 2. l.

**) Kazinczy levele 1792. jun. 29-ről, a társaság levéltárában.

újítók kis serege. E küzdelemben része volt a soproni magyar társaságnak is, melynek tagjai Kazinczyt tartották koruk legnagyobb írójának. 1805-ben Kazinczy egybekelt Török Zsófia grófnővel. Kis János epistolában üdvözölte barátját életének e fontos fordulópontján. A költői levél nyomtatásban is megjelent az ünnepelt író arcképével. Kazinczy ötven darabot küldött Sopronba, azzal a kéréssel, hogy az epistolák árát szolgáltatassák át a derék szerzőnek. Levele jellemző a két író barátságára. Kazinczy szokása szerint nem fukarkodott a dicsérettel, de érezte a maga érdemét, a maga szellemének hatalmát is. »Az epistola, ugymond, Schillernek lelkével vagyon költve s elömlött rajta a szívnek legszentebb, legédesebb érzéseivel a legszebb magyarság és classica eruditió. Literaturánk szebb productumot nem mutathat, s tartoztam ezen tekintettel barátomnak, kinek hajlandósága életemnek legszebb örömei közé tartozik.

»Képemben sok hasonlatosságot találnak, akik ismernek: de az εἰς το κρείττον a büszkébb festőket arra ragadozza, hogy a főből idegen főt csinálnak. A jobbik szem nem a maga helyén áll, a homlok pedig ki van nyomva fekvéséből. Az aljban fellobban a villám de nem sujt. — — Társaink gyúladjanak fel oly szép példára, mint Kisé, kinél édesebb szóllásu fíja a mi anyáknak nincs.**)

A társaság tagjai több ízben bizonyosságot tettek tiszteletükről. A *Próba munkákból* Kazinczynak küldték az első darabot. Mikor 1808-ban tudtukra esett, hogy bécsi útja alkalmával Sopront is meglátogatja, öröminneppel akarták fogadni. Közbe jött akadályok miatt

*) Kazinczy levele 1805-ből a társaság levéltárában.

a várva várt látogatás elmaradt. Ha levele érkezett, valóságos ünnepet ült az ifjuság. Ő volt a társaságnak legrégebb levelező tagja. Schediuszt, Virágot, Révait, Kisfaludy Sándort, Berzsenyit csak 1804-ben választották meg. Schediusz Lajos azzal érdemelte meg a tagok tiszteletét, hogy 1797-ben megküldte az erdélyországi tudós társaság munkáit s 1804-ben *Zeitschrift* nevű folyóiratában a *Próbamunkák zsengéit* a hazafiak figyelmébe ajánlotta. Virág Benedeket azóta csodálták, hogy műveit megismerték. Az ó-classicai iskola első figyelemre méltó tehetsége, mondhatjuk megalapítója volt ő, de idegen versformáiban magyar szellem uralkodott. Kis János 1791-iki magyarországi körutja alkalmával Székesfejervárral ismerkedett meg az országszerte kedvelt íróval. Elmondta neki a soproni viszonyokat, a magyar társaság keletkezését és munkálkodását. Virágnak mindig nagy örömet okozott, ha az ifjacról valamit hallhatott. Budán Czinke Ferencz volt rendes hrvivője. Jól esett neki, hogy a társaság megválasztotta levelezőjévé. E csekély kitüntetésben az igaz kegyeletnek bizonyosságát látta.

A magyar tudományos irodalomnak ez időben leg-éremesebb, legtiszteltebb alakja Révai Miklós volt, ki élte céljául azt tűzte ki, hogy anyanyelvének rendszeres grammatikáját megírja. A soproni társaság több jelesünkkel együtt 1804-ben őt is megválasztotta levelező társnak. Révai márczius havában felelt a meghívásra; a egyzökönyvben Döbrentei a következő módon emlékezett meg róla: »Ugyan ezen napon (márczius 31.) érkezett T. T. Révai Miklós urtól hozzánk tudósítás, a ki is Társaságunknak ötöt E. R. (első rendbéli) Levelező Társnak lett meghivatztatását alázatosan megköszönte, de terhes hivatalja miatt magára fel nem vállalta; mindazon által

buzdította seregünket s annak jeléül, hogy kívánja előlmenetelünket az ő általa készült Magyar, de deákul írt Gramatikáját ajándékba küldötte egy más könyvvvel együtt.* Könyvekkel többször is megörvendezettette az ifjúságot. Egyszer-kétszer Sopronban is járt, de a társaságot aligha látogatta meg. Mikor 1807-ben azt olvasták a Tudósításokból a tanulók, hogy Révai, a nagy nyelvtudós meghalt, gyűlést tartottak s zárt körben megújították emlékezetét.

A társasággal általában azok az írók voltak szorosabb viszonyban, a kiket mindenki a haladás apostolainak tekintett s szilárdan ragaszkodtak nemzetiségükhöz. Ezek közé tartozott Horváth István is, a kit magyarságáért két ország népe dicsőített. Hosszu ideig ő volt a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője s így nem valószínű, hogy a társakkal többször volt érintkezni valója. A jegyzőkönyvekben csak egy bizonyosság szól ez állítás mellett. 1815. június 3-ik napjáról ezt jegyezték fel: »minthogy tekintetes Horváth István úr ajándékaért egy-néhány epigrammákat kíván Társaságunktól a jövő esztendei Magyar Dámák kalendáriomába, olvastak némelyeket.« Itt kell megemlékeznünk Kultsár Istvánról is, azon lelkes és fáradhatatlan férfiuról, a ki nagy buzgósággal küzdött és áldozott a magyar irodalomért. Ő akart először Pesten magyar játékszint emelni, mert fájt neki, hogy a német múzsának az ország szívében palotája van, a magyarnak rozszant kunyhója sincsen. E lelkes férfit tehetsége szerint a társaság is támogatta. A tagok állandó tudósítói és dolgozótársai voltak lapjának. Mikor szakadt meg viszonyuk, arról nincs tudomásunk.

A felsorolt írók, Kis János kivételével, csak akkor ismerték meg a társaságot, midőn tanulmányaikat végez-

ték s az irodalmi pályán némi dicsőséget szereztek. Döbrentei volt a második, a ki a társaságban nevelkedett fel. A soproni önművelő kör Döbrentei idejében élte első virágzó korát (1801—1805). Szorgalma, termékenysége példátlan volt; egy-egy ülésen rend szerint tiztizenkét verset olvasott fel, de csak egyet-kettőt irhatott érdemkönyvbe. Utóbb a lipcsei egyetemen tanult, de Németországban sem feledte el a kis kört, melyben a tudományokat szeretni tanulta. Egyetlen külföldi levele telve van buzdítással és lelkesítéssel. »Ha él bennetek a haza szeretete, a legparányibb serkentésre sincs szükségtek« — írja egy helyen. *) Haza jövetele után nevelő lett a Gyulay grófi családnál. Kolozsváron kiadta az Erdélyi Muzeumot, melyben szüntelenül izgatott a nemzeti játékszin mellett. Az ő működése következtében jött létre az első magyar drámai pályázat. A társasághoz való viszonya később a nagy távolság miatt meglazult. 1820-ban néhány könyvet kért könyvtárából, melyeket a következő esztendőn visszaküldött. A szives szolgálat viszonzásául folyóiratának tiz füzetét ajánlotta fel. **) Ez után hosszabb időre megszakadt a levelezés. Döbrentei Pestre került s titoknoka lett az akadémiának. 1844-ben arczképét kérték a tagok a terem díszítésére, de nem teljesítette kívánságukat. 1851-ben meghalt. Nevét egy szép alapítvány őrzi a magyar társaságban.

A huszas évek eleje óta ritkán keresték fel íróink a mostoha időkből fennmaradt soproni önművelő egyesületet. Nem az ifjuság szellemének megromlása okozta ezt, hanem az irodalmi viszonyok változása. A nyelvújítás nagy, viharszerű harcza lezajlott, a hazai nyelv

*) Döbrentei G. levele a társaság levéltárában.

**) Döbrentei G. levele a társaság levéltárában.

nem szorult többé az iskolai társaságok pártfogására. Csodás bája meghódítá az idegeneket. A magyar Parnassus berkeit nem hivatatlan falusi papok és tanítók népesítették be, hanem igazi írók, a kiket az isteni gondviselés választott ki e magasztos pályára. Kölcsey, Berzsenyi, a két Kisfaludy, Vörösmarty, Czuczor nevét minden derék magyar ember ismerte. Írói körök alakultak, melyek nagy czélokért, a romanticizmus és a nemzeti iránygyőzelméért fáradoztak. A magyar társaság észrevette az idők változását s megszüntette a levelezői intézményt. Tagjai ezentúl arra törekedtek, hogy a jeles magyar műveket terjeszszék s tartalmukon tettekre lelkesüljenek. Buzgóságukért dicsérte őket Vörösmarty is, kinek *Salamonjára* tizenketten fizettek elő. »Nem hagyhatom felelet nélkül, írja, azon szép és példátlan készséget, melylyel Uraságod (az elnök) és társai felszólítatlan is részt kívántak venni munkáim előmozdításában. Én valamint eddig örömmel hallottam hírét Társaságoknak, úgy most új okom van nagyra becsülni azt, midőn benne a leg-szebb ügyekezetet munkálódni látom. Ezen nyilatkozatásom és köszönetem mellett fogadja el uraságod az előfizetési példányokon kívül a 13-ik nyomtatványt velinen, melyet jeles Társaságok könyvtára számára magam jegyeztem ki. Az ifjuság éveiben egyebet is tenni, mint szilaj kicsapongást, ritkaság; de annál nagyobb érdem.«*) 1825 óta, mikor Vörösmarty halhatatlan műve, a *Zalán jutása* megjelent, ő lett az ifjuság kedves költője. Költeményeit szavalták a leggyakrabban, *Zalánnak* egyes remek részletei még jobban elragadták a tanulókat, mint hajdanta Virág Századai. 1829-ben, midőn a tagok fel-

*) Vörösmarty levele 1827. febr. 24-ről a társaság levéltárában.

léptek Sopron játékszinében, a *Salamont* tanulták be. Meg voltak győződve, hogy korukban szebb darabot, tartalomban magasztosabbat, alakban ragyogóbbat nem tud felmutatni a magyar költészet. S ha áldás volt munkájukon, ha siker koszoruzta vállalkozásukat, az legnagyobb részt Vörösmarty érdeme, a ki egy lépéssel az Olympus tetejére hágott s a kinek kobzánál szebben »még nem zenge magyar lant.«

Berzsenyi Dániel, kit büszkén emleget a soproni intézet, nem volt tagja a magyar társaságnak, de azért a dicsőségből, melyet legnagyobb ódaköltőnk szerzett, e szerény kör is részt követel. Az örömnépeken rendes hallgató volt, együtt érzett, együtt lelkesedett a szaválókkal s a szép példák hatása alatt önkéntelenül felébredt benne a költői tehetség, az alkotás vágya. Döbrentei állítása szerint itt írta első dalát, a *Jer Lilli, nézd langyos szellő* kezdetűt. Ha atyja egy-két évvel előbb haza nem viszi az ősi tüzhely mellé, bizonyára munkás tagja, szemefénye lett volna a társaságnak. Ha idő nap előtt eltávozott is az intézetből Berzsenyi, a társaság elmondhatja, hogy ő adta e nagy költőt a hazának. A falusi magányában irogató gazdát Kis János, a társaság lelke beszélte rá, hogy munkáit Kazinczyval megbiráltassa. A jegyzőkönyvben csak kétszer fordul elő neve. Először 1798-ban, mikor a társaságtól könyveket kért, másodszor 1804-ben, mikor levelezőnek választották. Petőfi, kiről tudjuk, hogy Sopronban tartózkodása alatt néha eljárt a tanárok előadásaira, barátjával Pákh Alberttel gyakran megjelenhetett a gyűléseken, de sem neve, sem munkája fenn nem maradt. Vakító fényű költői pályáját később kezdte meg.

VI. FEJEZET.

A társaság hanyatlása.

(1840—1853).

A magyar társaság az 1793-iki törvényekkel harczolta végig az első ötven évet. 1828-ban nagyon keveset változtattak rajtuk. Ez idő alatt nemcsak az irodalmi és főiskolai viszonyok változtak meg, hanem az ifjuság gondolkodása is. Előre nem látott esetek merültek fel, melyek új határozatokat tettek szükségessé. A törvény utóvégre elvesztette egységes jellemét, csupa toldalék lett az egész szabályzat. Gyökeres reformokhoz nem mertek fogni a tagok, mert a változással járó rázkódásoktól féltették egyesületüket. A társaság, mivel a régi törvények bilincseitől szabadulni nem tudott, a harminczas évek vége felé hanyatlásnak indult.

A társaság három irányban szorult rá a reformálásra. A rendkívüli tagoknak, mint fentebb megjegyeztük, épen annyi részök volt a kör felvirágoztatásában, mint a munkás társaknak, kik minden jogot maguknak tartottak fenn. A pénzügyi helyzet sem volt kedvező. A félszázados adóalap nem felelt meg többé rendelkezésének. A teher legnagyobb része a »hallgatók« vállaikra nehezedett; külön kellett fizetniök beírásért, oklevélért, külön a hirlapokra és könyvtárra. Ezen kívül

majd minden évben megadóztatták magukat, hogy az örömnép költségeit előteremtsék. A pénztár kezelése sem felelt meg a közérdeknek, hiányzott az ellenőrzés. Legnagyobb szükség volt a munkarend reformjára. Régi szokás szerint egyik ülésen a rendes, a másikon a rendkívüli tagok olvasták fel dolgozataikat. Az idő rövidsége miatt alaposan bírálni nem lehetett. Ilyen formán a munkáhozók keveset okultak, mert nem volt tanulságos bírálat.

Már a harminczas években felébredt a törvényjavítás vágya, de a konzervatív gondolkodású többség minden nyilvánulását meggátolta. Hetyésy László, az 1838-ban megválasztott elnök felismerte a bajok forrását. Már az első évben elérte, hogy a rendkívüli tagoknak megengedték a szavazást. A társaságban is akadt egy gondolkodó ifju, ki az elnökkel teljesen egyetértett s újításokat kívánt. Pákh Albert volt ez, a kit rövid egy évi működés után titoknökká tett az ifjuság. (1840). E választás arra mutat, hogy a tagok is meggyőződtek a reformok szükséges voltáról. Az egész országban diadalmaskodott a szabadelvű párt, csak egy kis töredék és az udvar védte még a régi alkotmányt. A hazában uralkodó szellem, a politikai küzdelmek eredménye hatott a régi intézményekhez ragaszkodó társaságra is s nem tartották többé bűnnek vagy a kegyelet megsértésének ha valaki a félszázados törvényeket bírálni merte.

A reformálás ügyét néhány felfedezett visszaélés is előmozdította. Az 1838-iki pénzügyi zavarok sokáig emlékezetben maradtak. A könyvtárnál annyi mulasztás történt, hogy a tagok alig győztek a sok fegyelmi ügyben határozni. Mindenki vágyódott egy más korszak után, melyben zavartalan a munkálkodás. A legtöbb

iskolai önművelő egyesületben régen megszűnt az osztályrendszer s az újítások mindenütt áldásosan hatottak a belső életre. 1840-ben, a félszázados ünnep alkalmával barátságot kötött egymással a pozsonyi és soproni ifjuság. A barátság kötelékét folytonos levelezéssel erősítették. Tudósították egymást helyzetükről, társaságuk szervezetéről, megbírálták működésüket. E viszony jó hatását hosszú ideig érezte mind a két intézet. Az egymástól távol élő ifjak versenyre keltek, hogy minél szebb eredményt érjenek el. A pozsonyiak, mint Szeberényi Lajos levele bizonyítja, csodálkoztak, midőn látták, hogy a két társulat szervezete mennyire különbözik egymástól. Náluk a tagok közt sem jogokra, sem köteleességekre nézve semmi különbség nem létezvén, elhatároztuk, hogy töletek ez iránt felvilágosítást kérjünk, mi végre osztatnak fel így a társak? miben különböznek a rendkívüliek a rendesektől? mi jót szül ez? s ha nem, mi végre áll fenn ezen különbség?*) E levél is hozzá járult a reformok diadalra jutásához.

Pákh Albert épen alkalmas időben lépett fel gyökeresen változtató javaslatával (1840. decz. 5). Gondosan összeállított beszéde, a bizonyítékok meggyőző csoportosítása elnémitotta az ellenkezőket.***) Igen helyesen hivatkozott a multa, mely nem arra kötelez, hogy elavult eszközeinkhez hivek maradjunk, hanem arra int, hogy az eszméket, mint szent örökséget megőrizzük s az eszközöket folyton tökéletesítsük.

•Főindítványom — ugymond — ebben központosul: bíráljuk munkáinkat és pedig bíráljuk írásban pontosan és szigoruan. A hasznot, mit bármi könyvek,

*) Szeberényi Lajos levele 1840-ből, a társaság levéltárában.

**) A beszéd Pákh kéziratában megvan a társaság levéltárában.

dolgozatok felett hozott helyes bírálatok készítése vagy olvasása által nyerhetünk, eléggé nem irhatom le. Szabályszerű bírálatban megrostáltatik a tárgy választása, felfogása, felosztása és egész kivitele, megmutattnak a munka jó és rossz oldalai s jó szívü tanácsot nyer, mely írásnemet válaszsza leginkább dolgozataihoz, próza-e, vagy költészet, mihez legtöbb hivatása van. Mennyit nyer a szerző, mennyivel inkább közeledünk társaságunk czéljához, ha a munka külső alakja is megrovatik. Literáriai egyesületünk főczélja, honi nyelvünkben való tökéletesedés. Mikor érhetjük el ezt könnyebben, mint midőn szabályok adatnak előnkbe, melyek virágos stylt, szókötési és helyesírási hibátlanságot czéloznak? Szokásban volt ugyan a bírálat eddig is társaságunkban, de a czállal meg nem egyezőleg. Munkák ugyanis csak ritkán bíráltattak és mint tapasztalásom bizonyítja, mindig csak azok, melyek érdemkönyvbe ítéltettek. Legtöbbet tanulunk a hibák felfedezése és megjobbítása által. — Azt kívánom elérni, hogy minden munka legyen jó vagy rossz, minden kivétel nélkül bíráltassék. Ebből önként folyik, hogy ne csak az legyen bíráló, mint eddig történni szokott, ki azt önszántából elvállalja, hanem iktatassék ezen czikk törvényeinkbe, s mindenki, ki a társaságba lép, már ez által kötelezze magát, hogy mindenkor, úgy mint a munkaolvasásban a sor őt éri, a titoknak által rábizandó munkát megbíralja. Nem szükség itt más rokon czélú társaságokra hivatkoznom, hol már ez régóta úgy történik. Mily tág mezeje nyílik ott a tanulásnak, hol hasznos tárgyak felett józan vitatkozások történnek! — Itt élesedik valódilag az ítélő tehetség, mely szellemi előmeneteleinkhez oly szorosan megkivántató. Ezt pedig csak mélyebb gondolkodás,

csak munkáink felett hozott bővebb és szigorúbb bírálat által nyerhetjük el.»

Pákh lelkes beszéde nem hangzott el nyomtalanul. Azonnal bizottságot küldtek ki, hogy adjon az indítványról véleményt. E bizottság teljesen szakított a régi törvényekkel s Pákh javaslatát tette az új rendszer alapjává. Minden tagot köteleztek a bírálásra, lerontották a köztük fennálló válaszfalat. Valaki azt ajánlotta, hogy válaszszerint állandó bíráló bizottságot, de a többség nem akarta az eltörölt kiváltságokat új alakban visszaállítani. Az ülések rendje megváltozott. Ezen túl egy gyűlésen hat tag rendszerint munkát olvasott, hat bíralt és hat szavalt. A tárgyválasztást a tagok tetszésétől tették függővé. Csak hirlapok és új könyvek olvasása történt a régi rend szerint. A tagdíjat 1 frt 30 krban állapították meg, az a szokás ez után is érvényben maradt, hogy minden tag egy könyvet vagy 48 krajczárt ajándékozzon a könyvtár számára. A pénztárnok ez dőtől fogva az év elején költségeloirányzatot készített. A társaság 1841. január 16-án fogadta el az új törvényeket. Azt az indítványt, hogy a társaság vegye fel az »első félszázados magyar társaság« nevet, egyhangulag elvetették.

A Pákh-féle törvények minden kiválóságuk mellett sem érték el teljesen céljukat. Maga, a reformok indítványozója nem tudta helyeselni, hogy a bírálatok tartalmát felvegyék a jegyzőkönyvbe, pedig ez az eljárás hathatós eszköz a munkásság élesztésére. Minden tag azon van, hogy minél szebb emléket hagyjon maga után a jegyzőkönyvben. Az ideálista Pákh ellensége volt a büntetések behozásának is, bármennyire dicsérték a pozsonyi leveleikben. »A társaságtokban fennálló számos

büntetési törvények, írta a pozsonyi magyar egyesületnek, intézeteink szabad szellemével össze nem férnek s mint ilyenek, azokból kiküszöbölendők. Még akkor sem, ha körötökben a közszellem hiányzik. Akkor csak magatokban fekszik a bajnak oka, mit hogy elhárítsatok, száz meg száz szabadabb és nemesebb módra találhattok ön kebleitekben. Közszellemet előkényszeríteni! újra és újra különös.*) Sok bajt okozott később, hogy a hirlap-olvasás reformálását ez alkalommal is elmulasztották. Pákh két évi (1840—1842) jegyzősége csendben folyt le, de távozása után ismét megújultak a küzdelmek. 1843 őszén már új törvényeket akart egy töredék, de kénytelen volt beérni jelentéktelen módosításokkal. E viták közepette, 1844 jan. 25-én Hettyésy lemondott elnöki tisztéről. Utolsó éveiben a merész reformáló helyett a konservatív természet jutott benne uralomra. Féltette az 1841-iki törvényeket, melyektől a társaság felvirágoztatását várta. A folyton új reformokat követelő tagok nem igen vonzódtak hozzá, mert szigorú ember volt és nem engedte az időt alapszabály gyártásra pazarolni. A többség hálás volt iránta. Hirlapjaikat, új könyveiket ezentúl is elküldték eltávozott elnöküknek.

Hettyési leköszönése után az a párt ragadta magához a hatalmat, mely nem elégedett meg az eddig kivivott reformokkal. Az a gyűlés, mely új elnököt választott (febr. 3.), a törvények átvizsgálására is küldött ki bizottságot. Ekkor határozták el, hogy a kötelességmulasztókat büntetéssel sújtják. E változtatás a pozsonyiak tanácsára történt, kik nem győzték ez intézmény célszerűségét magasztalni. Az új elnök, Király József csak

* Pákh A. levele 1841. nov. 20-án a pozsonyi ev. főgymnasiun »magyar önképzőkör« levéltárában.

három évre fogadta el a hivatalt, de ez időt sem töltötte ki, mert már 1846 tavaszán Kővágó-Eörsre távozott lelkesnek. Működése első évében pártharczok dulták fel a társaság békéjét. A küzdelem nem az üléseken folyt, hanem a Szünórák és Haladó című lapokban, melyeknek munkatársai élesen polemizáltak egymással. A vita tárgya az újság olvasás reformja volt. Király az utóbb bekövetkezett mozgalmak csalhatatlan jelei közt távozott elnöki székéről. Utóda ideiglenesen megint Hetyésy lett, de a vitáknak véget vetni nem tudott. A választásokat korteskedés előzte meg, a figyelmet nem a munkálkodás kötötte le, hanem a szakadatlan pártusa. Az országos pártok küzdelme ez időben volt a legelkeseredettebb; a szemben álló felek sokszor törvénytelen fegyverekkel harczoltak, több megyében vér folyt a tisztujtó gyűléseken. E harczok rossz hatással voltak a soproni ifjusági egyesületekre, a társaság és a Deákkuti megye pártokra szakadt.

Tatay Istvánra, a kit 1846-ban Hetyésy ajánlatára egyhangulag választott elnökének a társaság, sok tenni való várt. Le kellett csillapitania a viszályokat, meg kellett győznie az ifjúságot arról, hogy a korteskedésnél fontosabb hivatása van. Célját az által akarta elérni, hogy a törvényjavítást napirendre tűzte. Pákh intézményeit keletkezésök óta ekkor vizsgálták át legalaposabban. A szervezeten az 1846-iki törvényalkotók sem találtak javítani valót. Szabatosan meghatározták a tisztviselők hatáskörét. A változások leginkább a munka rendjére vonatkoztak.

A magyar társaság helyes utra tért, de fejlődését megakasztotta a forradalom. Az 1848. év híres tavasza megzavarta az iskolai élet csendjét. Az egész ország

lázban volt, reformokat sürgetett mindenki; a nemzet egy pillanat alatt akarta kipótolni évszázadok mulasztásait. A soproni tanuló ifjuság is követte az ország példáját; az intézet főhatóságától a közoktatás reformját kívánta. A német társaságot, mely 1803 óta állt fenn, megszüntették, a magyar társaságot »ifjúsági kör«-re akarták átalakítani, melynek az lett volna hivatása, hogy a magyar és német irodalom ismeretét terjeszsze. Azt tervezték, hogy a könyvtárt a főiskola könyvtárához csatolják s elnökül a lyceum igazgatóját hívják meg. Szándékuk azonban nem valósult meg. A fellázadt nemzetiségekkel kitört a háború; a magyar kormány felhívására a nemzet jobbjai a csatátérre siettek. Az ifjúságot is inkább foglalkoztatta a honvédelem, mint az irodalom tanulmányozása. A magyar társaság ülései elvesztették érdekességüket; az évet örömnép nélkül fejezték be. A lyceum tanulói a katolikus gymnasium ifjúságával szövetkezve nemzetőrséget alakítottak s gyakorolták magukat a fegyverforgatásban. A tanárokból vezérek, a tanítványokból katonák lettek.

Nemzetünk nagyszerű küzdelmét nem koronázta siker. Két nagyhatalom egyesült ereje leigázta az elgyengült magyart. A magyar nemzetiséget még nagyobb veszély fenyegette, mint hatvan év előtt, midőn a társaság megalakult. A császári kormány, hogy a szabadság szeretetét, a nemzetiség tudatát a magyarból kiirtsa és szolgáshoz szokott nemzedéket neveljen, a Thun-féle elvek szerint reformálta az iskolákat. A német lett az oktatás nyelve. A soproni convent nem tudta lyceumában az új törvényt végre hajtani. E háromszáz éves intézet elvesztette a nyilvánosság jogát. Az egyházkerület, hogy e régi csarnokot megtartsa a magyarság és protestan-

tismus tüzhelyének, egyezkedett a soproni conventtel. Egyesült erővel sikerült a főiskola számára a nyilvánosság jogát visszaszerezni.

Az 1848-iki mozgalmak egy időre megszüntették a magyar társaság működését. Önvédelmi harcunk után, a vérengző katonai dictatura korában nem működhetett nyíltan oly egyesület, mely magyarságot hirdetett és hazaszeretetet ápolt. 1850-től 1853 őszéig a magyar társaság is csak titokban szolgálhatta hivatását. Működésükről nem tudott a világ; hetenkint egyszer gyűltek össze, hogy egymásban a szorgalmat s reményt éleszték. Olvastak néhány irodalmi és politikai lapot, szavaltak, bírálgatták a felolvasott munkákat. Örömnömet tartani nem lehetett, hiszen a legcsekélyebb tüntetés végromlását okozta volna a társaságnak. Törvényeik nem voltak, jegyzőkönyvet nem vezettek, üléseiket csupán gyakorló óráknak nevezték. E válságos időszakban (1851—1853) Müllner Mátyás és Poszvék Gusztáv voltak a társaság vezetői. Tapintatuknak köszönhető, hogy az ifjúságnak e menedéke a mostoha időkben el nem enyészett. 1853-ban Domanovszky Endrét választották elnökké. Ekkor már a politikai viszonyok annyira enyhültek, hogy az ifjaknak nem kellett a rendőrség beavatkozásától félniök. Az 1846-iki törvényeket viszonyaikra alkalmazták. Deczember 4-én (1853) volt első gyűlésük, melyről a jegyzőkönyv megemlékezik. Két év múlva, mikor az egyesület kissé megerősödött, új törvényeket alkottak. Régente csak az lehetett a társaság tagja, a ki felvételért folyamodott. Ez üres formáságot Pákh még megtartotta, 1855-ben eltörölték. Minden theologiai hallgató, logikus és physikus beléphetett, ha a nemzeti nyelvet szerette és tanulni akarta. Sem

a belépést, sem az eltávozást nem korlátozták. A törvényszegőkre szigorú büntetést szabtak. Ez a szabályzat foglalta magában Pákh elveit a legtisztábban.

A tagoknak sikerült e tizenöt év alatt az 1838-iki vagyonvesztéseget helyrehozni. Kis János superintendens 1840-ben négy darab császári aranyat ajándékozott a társaságnak. Négy évvel utóbb a györmegyei ev. esperesség 105 forintos (váltóban) alapítványt tett. A jövedelem forrásai egyre szaporodtak. A *Boldogságra vezérlő oktatás* második kiadása kelendő volt, a *Virág füzérekre* is akadt még vevő, könyvtárukat alsóbb osztályuak és idegenek is használták. A fennmaradt pénztári naplók tanúsága szerint a társaság ez időben is hirlapokra áldozott legtöbbet. Az ötvenes évek szomorú szakában, mikor a tagok száma alig emelkedett harminczon felül, a bevétel és kiadás egyaránt csökkent. 1854-ben 178 frt bevételt és 94 frt kiadást tüntet fel a pénztári napló. Jövedelmeik nagy részén ekkor már könyveket szereztek.

Az 1855-iki törvény a magyar társaság reformkorának határköve. Egy időszak sem volt gazdagabb eseményekben, mint e tizenhárom év (1840—1853); soha a társaság közelebb nem volt a végpusztuláshoz, mint e rövid korszakban. A negyvenes évek történetét két nagy párt küzdelme alkotta meg. Az egyik féltékenyen őrizte a tagok jogait, a választások szabadságát; a másik a munka pártja volt, mely csak alkotni, működni vágyott, a szervezett, formákkal nem sokat törődött. A szabadságharc után megszűnt a pártoskodás, de a társaság nem nyerte vissza régi fényét. Emelkedését meggátolta az absolutismus hatalma.

VII. FEJEZET.

Szellemi fejlődés.

A Pákh-féle reformok jelentőségét abból a szempontból lehet helyesen megítélni, hogy milyen hatással voltak a társaság belső életére és munkásságára. E korszaknak (1840—1853) az a fő jellemző vonása, hogy a tagokat főképen a külső élet, választások, ujitások érdekelték, a munkálkodás jelleme csak a társaság utolsó időszakában változott meg gyökeresen, mikor a párt-szenvedélyek lecsillapodtak. Az 1841-iki intézmények jó hatását 1856 előtt nem igen lehetett érezni. Az önművelés eszközei ugyanazok voltak, mint a társaság letűnt első korában. A hirlapokat ekkor is kedvvel olvasták s élvezetükért sohasem sajnálták az áldozatokat. Az ifjuság nem elégedett meg azzal az egy két folyóirattal, melyet a társaság járatott, hanem külön „olvasóegyletet” is alakított, hogy a hiányzó hirlapokat megszerezze. Ez egyesület nem volt hosszú életű; az 1848-iki zavarok idején már nyomára sem akadunk. A negyvenes években a Pesti Hirlap, eleinte Kossuth, később a centralisták lapja volt legkedveltebb ujságjuk, de Széchenyi és Dessewffy lapját is olvasták. Az elnyo-

más idejében a Pesti Napló volt a magyar közvélemény kifejezője. Szerkesztője Kemény Zsigmond volt, dolgozó társai az első rendű politikai írók és költészetünk jelesei. E nagyobb lap mellett olvasták még a népies Politikai Ujdonságokat. Az irodalmi lapok közül legjobban kedvelték a Vasárnapi Ujságot, melyet a társaság egykori jegyzője, Pákh Albert alapított s a szépirodalom legkiválóbb művelői oly magas színvonalra emeltek, hogy harminczöt év óta egyetlen magyar hetilap sem tudta utolérni. A Budapesti Szemlét kezdettől fogva pártolták, mert abban a korban ez volt az egyetlen magyar tudományos folyóirat. Tartalmas füzetei díszére váltak a társaság könyvtárának. Olvasták Székács József és Török Pál Protestáns Egyházi és Iskolai Lapját is. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy a társaság vezetői a theologiai hallgatók voltak, a kiknek az volt céljuk, hogy szakműveltséget szerezzenek. A politikai lapokat nem helyezték többé könyveik közé, hanem rendszerint árverésen adták el s árukon értékes könyveket vásároltak. A kötetek összes száma 1846-ban 1500-ra emelkedett. Említésre méltó, hogy az erkölcstelen irányu művek olvasását eltiltották. Érezték, hogy az ifjú léleknek nincs nagyobb ellensége a rossz könyveknél, melyek kiölik belőle az erkölcsi és aesthetikai érzéket. Ez elvezet a társaság napjainkig hű maradt.

A munkálkodáson ebben a korban nem igen érzik az új intézmények hatása. Egy gyűlésen kevés, legfőlebb két-három, utóbb csak egy dolgozatot olvastak fel s így minden tagnak jutott ideje mélyre ható tanulmányozásra. Az osztályrendszer megszüntével szaporodott a versenyzők száma. Munkáik nagyon hasonlítanak a

megelőző időszak termékeihez. Az aesthetikai hibákat még mindig hazafias szellemmel, hangzatos szólásokkal akarták elfeledtetni, de a csupa hazafiaskodás nem tudta többé megnyerni az elismerést, melyet a régi időkben oly pazarul szórt a közönség. A magyar nemzeti irodalomnak ez az időszak volt aranykora. Költőink nem szorultak többé arra, hogy a magyar dicsőség emlegetésével hódítsák meg a hazát. Az írók megítélésénél a tehetség, művészi öntudatosság, a művek aesthetikai értéke volt az irányadó. A nemzet nem múltján merengett már, hanem a jövőre gondolt, a jövőért tett. Irodalmunkról tisztelettel beszéltek az idegen nemzetek, törekvéseinket rokonérzéssel kísérte a művelt Európa.

A magyar társaság tagjai észre vették, hogy a kor szelleme megváltozott. Megtalálták az új ösvényt céljuk felé, de habozva haladtak rajta előre. Fel-feléled olykor kebleikben a régi dicsőség vágya, visszahajtvák azt a kort, midőn a társaság tényező volt az irodalomban s azt hiszik, hogy még századunk közepén is figyelmet kelthetnek szerény kísérleteikkel. A többség azonban belátta, hogy az önművelés céljától való elpártolás végveszélybe dönthetné a társaságot. Ekkor találkozunk igazi aesthetikai és irodalomtörténeti tanulmányokkal. Feltűnő, hogy kezdetben a magyar helyett idegen irodalmak kincseit fejtegették. Ezt valószínűleg a tanítás idegen szelleme okozta. A főiskolákban még többet foglalkoztak a latin és egyéb irodalmakkal, mint a magyar génusz alkotásaival. A soproni intézetben csak 1842-ben lett a hazai nyelv az oktatás nyelve. Berzsenyi és Horatius összehasonlítása volt az első figyelemre méltó jelenség 1838-ban. Ezután Vergi-

lius életrajza és Goldsmith Olivér mult századbeli angol humorista ismertetése következett. A magyar irodalom csak az időszak végén foglalja el megillető helyét. Berzsenyi jellemzése volt az első tanulmány, melynek tárgya a magyar irodalomból van merítve. Egy Lessing imádó a műfestés és költészet határait akarta megállapítani, hihetőleg a Laokoon nyomán. A munkának sem jó oldalait, sem fogyatkozásait nem ismerjük.

Történelmi dolgozatok ez időben felette ritkán fordultak elő. Tárgyat részint hazai történetünk, részint Róma multja szolgáltatott. Carthago tragikus bukásáról, a török uralkodás hatásáról, a középkor szelleméről tanulságos értekezéseket olvastak fel a fáradhatatlan forráskutatók. Mivel a történelem politika nélkül ritkán jelentkezik s a negyvenes években a közvélemény hangosan kívánta hazánk közgazdasági állapotának javítását, a magyar társaságban is akadt egy-két tag, a ki politikai tárgyakat dolgozott fel. A »célszerűtlen státusz gazdaság káros befolyása« igen kedvelt témájuk lehetett, mert többen igyekeztek a kérdést helyesen megoldani. Az uralkodó irány azonban theologiai volt. Nemcsak a neveléstan, logika, lélektan, philosophiatörténet szolgáltatott tárgyat a tanulóknak, hanem a gyakorlati theologia is. 1848 előtt a soproni intézeten a jogi tudományokat is előadták s a társaság vezetésén a theologusok és juristák osztoztak. Az ujjaszervezéskor a jogtudomány kiszorult a lyceumból, azóta theologiai hallgatók voltak a társaság vezetői. Ennek az lett a következtése, hogy a dolgozatok java része theologiai irányu volt.

A mit munkásságukról általában megjegyeztünk, költői kísérleteikre is illik. Tárgyaik, eszméik, versfor-

máik az első korszak termékeire emlékeztetnek. A műfajok közül is azokat kedvelték, melyekhez elődeik ragaszkodtak. Irtak szatirákat Horatius példájára, művelték a románczot és balladát. Ezen a téren Kölcseyt utánozták, kinek Bürger volt példaképe. Az ó-kori classicusok hatása gyengült; Virág, Berzsenyi meghaltak s velök együtt elenyészett az ó-classicai iskola is. Kisfaludy Károlylyal, Vörösmartyval irodalmunkban új irány, a romanticismus honosult meg, mely a képzeletnek nagyobb szabadságot engedett és a nemzetiség apostolává lett. A népies iskola, Tompa, Petőfi, Arany hatását nem érezzük verseiken. Ha a divatnak hódolva irtak is népdalokat, genreképeket, népies elbeszélő költeményeket, műveik nem emelkedhettek irodalmi színvonalra. A népnek sem gondolkodása, sem beszéde módját nem tudták eltalálni. Verseiket színtelenség, bágyadság, erőtlenség jellemzi. Valamennyi műfaj közül az elbeszélést művelték legkevesebb szerencsével. A helyett, hogy hazai viszonyokat rajzoltak volna, idegen országba jártak mesét keresni. Sok elbeszélés nem egyéb, mint valószínűtlenségek lánczolata. Történeti beszélyt, mely az elbeszélésnek tetőzete, nem irtak, bár a magyar irodalomból jeles mintákat választhattak volna. Az ekkor élt regényírók: Jósika, Eötvös, Kemény jobbára e téren aratták a legszebb sikereket. Novelláikban a nyelvezet vagy száraz, vagy a szónokiasba téved; ritkán könnyed, elbeszélő. Drámai kísérleteik azért érdemelnek több figyelmet, mert a magyarországi életet tüntetik fel. Egy vigjátéknak a protestans tanulóknak tipikus alakja, a supplicans a hőse. A darabot magát nem ismerjük. Fordításaik színvonala ebben a korban sem sülyedt. Nemcsak költeményeket fordítottak már,

hanem prózát is, kivált rövidebb novellákat és történeti tanulmányokat.

A haladás azonban a munkabírálás terén tűnik leginkább szemünkbe. Az 1841-ki intézkedésekkel nem végződtek be az újítások. Három évvel utóbb a tapasztaltabb tagokat hivatalos bírálóknak nevezték ki, de e rendszer Király távozása után megszűnt. A munkáhozó azt kérte fel bírálójának, a kinek ismeretében, igazságszeretetében leginkább bizott. 1845-től fogva ugyanazon ülésen olvasták fel a munkákat s bírálatokat. 1843-ban azt indítványozta valaki, hogy a szavalatok és munkák rövid jellemzését írják be a jegyzőkönyvbe, de e javaslat nagy ellenzésre talált. 1856-ban Király József Pál igazgató, ki az üléseken több ízben megjelent, felújította a régen feledett javaslatot. Az ifjuság ekkor már nem idegenkedett az eszmétől s az indítványt elfogadta.

Az 1846-iki törvényszerzők kiszélesítették a működés körét. Az örömnünpre összegyülekezett közönséget Kluge Samu karénekkal lepte meg. Ettől fogva minden ünnepét énekkel kezdte és végezte az ifjuság. A Tatay-féle törvényalkotó bizottság kimondta, hogy a magyar társaság, mint minden szép és nemes eszmének barátja, az ének és zene művelését is feladatának tekinti. A közgyűlés helyeselte a bizottság véleményét s vezetőnek a buzgó Kluge Samut választotta meg, a ki a következő örömnünpen még szebb előadással gyönyörködtette a hallgatókat. Az 1848-iki események ezen intézmény fejlődését meggátolták.

A tagok lelkesedéséről az örömnünpek élénksége és tartalmassága tesz bizonyosságot. A felsorolt dolgozatok iránya s jelleme ez időszakban sem változott meg.

A negyvenes évek végén már nemcsak a maguk műveit szavalták, hanem jelesebb költőinkét is, legkivált Vörösmartyét és Petőfiét. A prózai munkák szónoki előadása helyett az olvasás jött divatba. E reformok Tatay nevéhez fűződnek. E rövid ideig működött elnök visszaszerezte az örömnépek régi jó hírét. 1847-ben minden népszerű magyar író és államférfi arczképét megszerezték a terem díszítésére.

A társaság hatása a folytonos újítgatás daczára e korszakban is áldásos volt. 1841-ben *Szünőrák* czim alatt lapot indított meg Pákh Albert, ki távozása után is felkereste dolgozataival. A következő évben újra megindult, de pártolás hiánya miatt megszűnt. 1843. Remete József szerkesztésében megint feléledt s fennállt egész 1848-ig. A kis irott hetilap folytonos figyelemmel kísérte a társaság és a Deákkuti vármegye működését. Itt vitatták meg ügyeiket, bírálták a javasolt reformokat. Voltak benne szépirodalmi és tudományos dolgozatok is. E komoly irányu lapnak egy évig (1843—1844) versenytársa is volt, az alacsony színvonalu *Haladó*, melynek az volt a célja, hogy a *Szünőrák* működését izetlen kritikáival megnehezítse. E szerény folyóiratok nem a magyar társaság lapjai voltak, hanem teljesen függetlenül működtek az önművelés előmozdítására.*)

Az 1853. év új korszak kezdetét jelenti. A munkálkodásnak ez időtől fogva határozott aesthetikai és irodalmi iránya van. Eddig a forma, a szervezet, ezentúl a lényeg, a tanulás volt a tagok érdeklődésének főtárgya. 1840—1853. terjedő időszak a magyar társaság történetében a választó vonal a régi és az új magyar

*) E lapok egyes évfolyamai a társaság s az ifjusági Olvasókör levéltárában találhatók.

társaság közt. Az ifjuság habozott, hű maradjon-e az első félszázad szelleméhez vagy az új irányhoz csatlakozzék s erejének megfelelő célokért küzdjön. Az ötvenes években végképen diadalmaskodott az utóbbi irány. A társaság történetének középső korszaka a forrongás, az utolsó a belső megerősödés ideje.

VIII. FEJEZET.

A társaság megújulása.

(1853—1890).

Az 1849-iki villámcsapás porba sujtotta a magyart, de nem fosztotta meg életétől. Nem volt fegyvere, melylyel az üldözések ellen védekezzék; legjelesebb fiai börtönökben synlődtek vagy kivándoroltak; honn maradt költőit biztatni kellett, hogy énekeljenek. De mély gyászában sem tudta feledni dicsőségét, egykori nagyságát s élt még szívében a nemzeti tudat. Vörösmarty temetésén tört ki először a raboskodó nép fájdalma. Nagyszerű tüntetést rendezett a magyar nemzetiség mellett, mely „megfogyva bár, de törve nem élt még a hazán.” Még nagyobb ünneplésnek volt tárgya Kazinczy neve 1859-ben. Az egész nemzet megülte a nagy nyelvűművész születésének századik évfordulóját. Pest járt elől jó példával, ott gyűlt össze bánkódni, lelkesedni a magyarság színe-jáva. A politikai viszonyok változása, Amerika, az angol és francia nemzet rokonszenve reményt ébresztett a hazafiakban.

Az absolutismus végcsapást akart mérni a protestánsok önkormányzatára, de a megfogyott, üldözött felekezetek meg tudták védni százados kincsüket. Sopron

is tanuja volt a kormány vereségének. Az uralkodó szellem, az imént kivivott fényes diadal az ifjúságot is tettekre lelkesítette. Az 1854-iki Garay-ünnep volt az első hiradás arról, hogy a magyar társaság még él és működik. Pár évvel utóbb Kazinczy emlékét újítták meg. Előadásaira özönlött a művelt közönség. 1857-ben Torkos László megindította a *Hajnalt*, a soproni tanulók szépirodalmi és aesthetikai folyóiratát, mely új tért nyitott az önművelés számára s öt évig ápolta a nemzeti érületet. A magyar társaság együtt bukott a hazával, együtt gyászolt, együtt támadt fel vele.

Ez a korszak nem gazdag eseményekben. Elmaradtak a reformviták s nem magyarázták, hanem teljesítették a törvényeket. Elnökük, Domanovszky Endre, a kit a megelőző időszak végén választottak meg, régóta ismerte a társaságot. A negyvenes években, mint a pozsonyi magyar egyesület titkára állandóan levelezett a soproniakkal. Husz éves elnöksége alatt sokat tett a magyar társaságért. Könyvtáruk, üléseik, lapjaik számára külön termet akart szerezni s indítványára 1870-ben 600 frtot ajánlottak fel a tagok az építésre. Az anyagi helyzet sokat javult. 1862-ben Virtsologi Rupprecht János 50 forintot hagyott a társaságnak. 1873-ban 600 forint alap-tőkéje volt. A vagyongyűjtésnek ebben az évben határt szabtak azzal a megokolással, hogy az egyesületnek első sorban nem pénzszerezés a célja, hanem a művelődés. Elhatározták, hogy a szegényebb sorsu tanulóknak elengedik a könyvtári díjat. E végzést pár év mulva ismét megerősítették s azóta korunkig érvényben maradt. A bevétel évenként átlag 340 frtot tett. Jövedelmeik legnagyobb részét a könyvtárra és jutalmakra fordították

A törvények változtatásáról tizennégy évig szó sem volt a magyar társaságban. 1869-ben váratlanul felemlítette valaki, hogy az alapszabályok rászorulnak az átdolgozásra; az elnök ki is küldte a törvényvizsgáló bizottságot, de működésének nem volt semmi eredménye. Néhány évig hallgattak róla, de 1872-ben megint indítványozták a törvények javítását. Domanovszky e szándék megvalósulását nem érte meg, mert már a következő évben lemondott hivataláról. Helyét a társaság egykori tagja, Gombócz Miklós foglalta el (1873. decz. 6.—1876. jun.), ki székfoglalása után néhány tagot megbízott a régi törvények átvizsgálásával s új tervezet készítésével. Javaslatukat egy év múlva terjesztették a közgyűlés elé, mely minden pontját helyben hagyta. A tisztviselők számát megnövelték az aljegyzővel s szentesítették azt a régi szokást, hogy a főjegyzőt év végén választották a következő esztendőre. Az elnök kijelölő jogát épségben hagyták, sőt igyekeztek hatáskörét tágítani. Elhatározták, hogy ez után az elnököt három évre választják a lyceumi tanárok közül. A belső ügyek intézésére felállították a kilenczes bizottságot, melynek tagjait a társaság elnöke nevezte ki; a főjegyző, főkönyvtáros hivatalból vettek részt ülésein. Eleinte az volt feladata, hogy a beadott munkákat megbirálja s a jobb könyveket a megvételre kiszemelje, de évről-évre gyarapodott tekintélye. A társaság legtehetségesebb, legmunkásabb tagjai alkotják. Ügyel az egyesület vagyona, ellenőrzi a tisztviselőket, ünnepeket rendez, pályázatokat hirdet, kiosztja az örömmünepi jutalmakat, általában irányt ad a társaság munkálkodásának.

A másik újítást az eredmények nem mutatták ilyen czélszerűnek. Mióta a Deákkuti vármegye feléledt s az

V. és VI. osztályu tanulókat is polgáraivá avatta, a közvélemény azt követelte, hogy a magyar társaság is kövesse példáját. Az ifjuság hosszas habozás és vita után elhatározta, hogy felveszi őket ugyan a tagok közé, de csak »hallgatók«-nak s a szavaláson kívül semmi jogban sem részesülnek. Mennyire kételkedtek intézkedésük sikerén, bizonyítja az a körülmény, hogy egész 1878-ig halasztották végrehajtását. Ekkor oly szabadelvű volt a társaság többsége, hogy a munkáhozást is megengedte, sőt szavazati jogot ígért a felolvasott dolgozatok szerzőinek. Egyesek a teljes egyenlő joguságot indítványozták, de a javaslat kisebbségben maradt. A többség nem akarta a tapasztalatlan kezdők kedvéért a tanultabb és szorgalmasabb theologiai hallgatók ragaszkodását kockáztatni. A hallgatók sohasem szüntek meg a rendes tagok jogai után vágyódni, de siker nélkül. A rendkívüli tagok nem tudták felfogni a társaság hivatását, sokszor hiányzott náluk a komolyság és értelmi fejlettség. De ez intézmény jó oldalait sem tagadhatjuk. A kezdők, ha nem működhetek is, sokat tanultak a munkás tagoktól. A felolvasott munkák példák gyanánt szolgáltak, a vitakozásokból megismerték a társaság érdemeit és hivatását. Kétségtelen azonban, hogy a társaság kebelében támadt szakadásnak ez az intézmény volt egyik okozója.

Gombóc elnöksége idején jött létre a főiskolai »Olvasó-kör«, melynek alapításában a társaságnak jelentékeny része volt. A magyar társaság a hatvanas években már nem járattott sem politikai, sem irodalmi lapot. Csak Arany Koszoruját, a Vasárnapi Ujságot s a Budapesti Szemlét olvasták még a tagok. A hirlapolvasás szükségét azonban mindig jobban érezték. 1869-ben azt indítványozták, hogy a társaság alapítson

olvasó együletet. Szándékuk csak 1875-ben valósult meg, midőn a Deákkuti vármegye polgárai közadakozásból megteremtették. A társaság örömmel üdvözölte az új egyesületet, 25 forintot ajánlott fel céljaira s irodalmi folyóiratait rendelkezésére bocsátotta. Az olvasókör a vármegye feloszlása után is fennmaradt s öt év óta, mint teljesen független társulat törekszik az ifjuság művelésére.

Már a megelőző időszak végén divatba jöttek a félévi próbatételek. A tanulók a félévi vizsgálatok után díszgyűlést szoktak tartani, melyen pártfogóik, az egyházkerület vezetői, az intézeti tanárok rend szerint megjelentek. Az elnök vagy a főjegyző jelentést tett a társaság működéséről, egy-két jobb dolgot felolvastak, megbeszéltek és néhány tag szavalt. A vendégek elismeréssel, buzditással jutalmazták a tagok szorgalmát s néha-néha tanácsot is adtak, hogyan intézzék ügyeiket s megjelölték a legcélszerűbb módot az egyesület felvirágoztatására. E próbatételek felkeltették a társaság munkássága iránt a figyelmet s fokozták az egyesület tekintélyét. A hetvenes évek végén e próbatételek megszűntek.

Az 1874-iki törvény, mely a társaság szervezetét gyökeresen megváltoztatta, csak 1875-ben jutott érvényre. A törvényszerzők távozása után 1876-ban Gombóczi lemondott s a tovább fejlesztés munkája Veres József maradt, kit szeptember 20-án választottak vezetőjükké. Veres ifju korában tagja volt a társaságnak s így a mult tanulságait, a jövő feladatokat ismerő férfi jutott az elnöki székre. Három évig volt az egyesület élén, de e rövid időszak alatt is nagy érdemeket szerzett. Működését azzal kezdte meg, hogy visszatért a régi »társaság« névhez, melyet 1851-ben »magyar egyület«-tel, 1874-ben

»önképző-kör«-rel cserélték fel a törvényalkotók. A jegyzővel összeállította a társaság tagjainak névsorát 1790-től kezdve. A munkarendbe ekkor vették fel először a pályázatokat. 1860 óta a legjobb örömmünnepi dolgozatot a Döbrentei Gábor-féle arannyal jutalmazták, 1872-től fogva a társaság is ajánlott fel egy aranyat hasonló célra. A hatvanas években Pfendesack Károly két költeményt egy-egy arannyal jutalmazott. Más jutalom a társaságban Veres idejéig nem volt. 1877-ben az elnök, hogy a tagokat alapos tanulmányozásra serkentse, két értékes könyvet tüzött ki pályadíjul egy irodalomtörténeti tanulmánya. A felhívásra csak egy pályamű érkezett (*Vörösmarty költészete, mint a nemzet hangulatának tükré*), de nem volt méltó a jutalomra. A következő évben Veres indítványára nyolcz pályázatot hirdetett a társaság s a tárgyak az egész munkakört felölelték. A siker jóval fényesebb volt, mint a mult esztendőn; volt aesthetikai tanulmány, történelmi, néprajzi, lélektani, fizikai és természetrajzi dolgozat, műfordítás és történeti elbeszélés. Később eredeti költeményre is tüztek ki pályadíjat. A pályázatok e rendszerében teljesen érvényesült Veres működésének alapelve: »az a célunk, hogy önmagunkat műveljük, de ne csak a szépirodalom terén, bár ide is kell vonzódnunk, hanem minden tudományban.« A szavalók számára szavaló versenyeket rendeztek. Külön verseny volt a szónoki előadás, külön a versszavalás számára; külön versenyeztek a kezdők és külön a gyakorlottabbak. Az első versenyre tizenhét pályázó jelentkezett, utóbb megfogyott számuk, de az előadások színvonala folyton emelkedett. Pályadíjak fejében könyveket, a magyar irodalom legjelesebb termékeit osztották ki, hogy az ismereteket, műveltséget ezen az uton is ter-

jeszszerű s a győzteseknek legyen valami emléküik ifjú éveikről, a szorgalmat jutalmazó magyar társaságtól.

Veres elnöksége alatt keletkezett az a nagyszerű alapítvány is, mely fényes bizonyosságot tesz az áldozatra kész Szentmártoni Radó család nemeslelkűségéről. 1877 óta egy, 1887-től fogva két legszorgalmasabb munkás tag részesül 30—30 frt jutalomban. A díjat maguk a tanulók ítélik oda annak, a ki közülök legméltóbb a kitüntetésre. Alsó-káldi Káldy Gyula, a jó emlékü egyházkerületi felügyelő, az ifjuság barátja, 1883-ban öt aranyat tüzött ki egy magyar történelmi tanulmányra. Az utolsó évtized történetében különösen két buzgó pártfogót kell felemlitenünk, a kik mint a főiskola felügyelői évről-évre megújították adományukat. Az egyik Ihász Rezső, a ki már évek előtt elhunyt, a másik Takáts Dénes. Itt kell megemlékeznünk az 1887-ben meghalt Simunyák Antalról is, ki végrendeletében szép összeget biztosított társaságunk céljaira.

A pályázatok mindig több tanulót vontak a munkálkodók közé. A pályamunkákat a szaktanárok bírálták meg s ez a körülmény meggyőzte a tanulókat, hogy csak jeles mű nyerheti el a kitűzött díjat. A versenyek jeles szavalókat neveltek az intézetnek s az örömmünnepek alig voltak valaha látogatottabbak, mint a nyolczvanas években. Igaz, hogy e téren a Deákkuti vármegye majd nem egy évtizeddel megelőzte a társaságot, de kétségtelen, hogy ez utóbbi egyesületé a tökéletesítés érdeme.

1879-ben Veres József Orosházára távozott lelkésznek. Utánna a magyar irodalom tanító székére megválasztott Góbi Imre következett az elnökségben. Őt esztendei működése (1879—1884.) nem gazdag eseményekben, de a társaság munkássága határozott emelkedést

mutat. Idejéből a könyvtári jegyzékek kinyomtatása a legmaradandóbb emlék. A könyvtár használatát szerfölött megnehezítette az, hogy nem volt rendes jegyzék, mely tájékoztathatta volna az olvasókat. 1874-ben három buzgó tag megkísértette a könyvtár rendezését. A könyveket tartalom szerint a következő csoportokba osztották: versek; színművek; beszélek és regények; egyes írók összes művei; nyelvtudomány és encyclopaedia; irodalomtörténet és aesthetika; theologia, philosophia és nevelés-tan; természettudományok és földrajz; történelem és jogtudomány; ifjúsági olvasmányok; folyóiratok és évkönyvek; régi újságok. E csoportosítás lényegében ma is változatlan. Ez intézkedések azonban nem elégitették ki az ifjúságot; a hiteles könyvjegyzék csak egy példányban volt meg s ez a körülmény sok zavart támasztott a könyvtári órákon. A tapasztalt rendetlenségek 1882-ben arra indították a társaságot, hogy a könyvtár-jegyzéket kinyomassa.

Marusák Pál (1884—1888) szintén azon irányban haladt, mint elődei, de a biztos fejlődést megzavarta a theologusok elszakadása. A magyar társaság elvesztette legmunkásabb tagjait, de azért új alakjában is hű maradt hivatásához s régi lelkesedésével küzdött kitűzött céljáért. Fejér Lajos egy évi (1888—1889.) elnökségéhez fűződik az ifjúságnak az az elhatározása, hogy 100 frttal belép az erdélyrészi magyar közművelődési egyesületbe alapító-tagnak. 1889-ben a tagok egyhangu kívánatára Arndt János foglalta el az elnöki széket, aki ez időtől fogva az üggyhez méltó buzgalommal és tapasztaltsággal vezeti a társaságot célja felé.

IX. FEJEZET.

A munkálkodás iránya.

A magyar társaság történetének két utolsó korszaka közt nincs éles határvonal. Egyiknek a szálai átnyulnak a másikba. Egy ilyen szál a régóta uralkodó theologiai szellem, mely az ifjuság gondolkodására nemesítőleg hatott. A gyakorlati theológiából, az írásmagyarázat vagy a rendszeres theologiai tudományok köréből ritkán választottak tárgyakat, de annál jobban kedvelték az egyháztörténelmet. Egyházunk multjának, küzdelmeinek és szenvedéseinek tisztelete annyira gyökeret vert, hogy hosszú ideig az egyháztörténet volt a társaságban a theologiai tudományok egyetlen képviselője. Fejtegették a középkori papuralom okait és eredményeit, a keresztes háborúk történetét, kutatták a reformatio indítékait. Értekezéseik ritkán alapultak forrástanulmányokon, mert az egyetemes egyháztörténet kutatóihoz nem férhettek. Az anyagot, rendszert közkezen forgó tudományos szakmunkákból merítették s gondolkodásuk önállósága csupán a felfogásban érvényesült. A *keresztyénység hatásában* vallásuk magasztosságát emelték ki. A hazai egyháztörténet művelése több sikerrel és dicsőséggel járt. Adataikat hitelt érdemlő forrásokból merítették s a feldolgozás is sikerültebb.

Keresték az egyházi viszonyok és politikai események közt az összefüggést, a kölcsönös hatást. Legnagyobb érdeklődéssel tanulmányozták az erdélyi fejedelmek és a nemzeti harczok korát, a bécsi békétől a szatmári kötésig, mely nemzeti és egyházi történelmünknek legtanulságosabb szakasza. Nem a véletlen játéka volt ez, mint első pillanatra gondolnánk. A protestantismus ekkor vivta a katholicismussal az élet-halál harczot; ez időben jöttek létre a vallásunk szabadságát biztosító törvények (1608, 1648). Dolgozataik felébresztették az érdeklődést a gazdag egyháztörténelmi irodalom iránt és folytonosan ápolták a vallásos szellemet.

A theologiai jellemű munkássággal egy időben a tőle elválaszthatatlan paedagógiai irány is meghonosodott. Művelői nemes versenyre keltek a tanítóképző intézet növendékeivel. Állandó tárgy volt a népiskolákba járó gyermekek vallásos és hazafias szellemben nevelése. Találunk dolgozatokat a protestáns tanító hivatásáról, a házi nevelő munkaköréről. Másik kedvelt tárgyük az önművelés elmélete volt. Gyakran foglalkoztak azzal a kérdéssel, van-e haszna az ó-classicus irodalmak tanulmányozásának? Szilárd meggyőződésük volt, hogy valamely nép nyelve, irodalma a legbiztosabb eszköz a nép lelki sajátságainak, gondolkodásának, értelmi világának megismerésére. A jó fordítást nem becsülték többre az eredetinél, mert tudták, hogy tökéletes fordítás nincs. A görög és római irodalmak áldó hatása nemcsak költői kísérleteiken érezhető, hanem tudományos munkásságukon is.

A theologiai irányu dolgozatok a hatvanas években eltűntek a társaságból. A theologiai tudományok tanulmányozása céljából 1860-ban külön egyesület ala-

kult. a ma is fennálló »theologiai önképzőkör«. A philosophiával még közel másfél évtizedig foglalkoztak a társaság tagjai. A sikerültebb értekezések a philosophiatörténet egyes szakaszait vagy a kiválóbb philosophusok rendszerét ismertették. Egy dolgozat Leibnitzről s a monaszok elméletéről szól, egy másik azt a kérdést fejtegeti, milyen szerepe volt az ó-kori hellen philosophiának a keresztyénség előkészítésében? E munka az egyháztörténet határát is érinti, de valódi célja Plato, Aristoteles és a stoikusok ethikai elveinek méltatása. Kiváló figyelem tárgya volt a vallás eredete és története; ismertették a világhírű bölcselek véleményeit, a nemzetek vallásait. A magyar ősvallás elemeit mythológiánk fennmaradt töredékeinek alapján kutatták; a finn hagyományokról sem feledkeztek meg.

Legtovább érdeklődtek a lélektan és aesthetika iránt, melyet irodalmi kísérleteiknél nem mellőzhettek. Kezdetben egészen külön művelték mind a két tudományt: olyan igazságok bizonyítgatásával vesződtek, melyeket senkinek sem jutott eszébe kétségbe vonni. Vitáztak arról, melyik érzés a legbecsebb, kiemelték a véralkatók jó és rossz oldalait, megvilágították a jellem és temperamentum viszonyát. Utóbb ez az irány elenyészett vagy bele olvadt a hatalmasabb aesthetikai és irodalmi irányba. Az aesthetikában Hegel nézetei után indultak. Ismerteiket a történeti hűségről, a fenséges hatásáról, a kísértetiesről, a komikumról irt dolgozatok tüntetik fel. Az irodalmi remekműveket az aesthetika világánál vizsgálták. Ez az áramlat 1860 körül kezdett az uralomért harcolni s győzelme óta napjainkig megőrizte elsőségét. Diadalában nagy része van Lehr Albert főjegyzőnek, a ki az irodalmi termékek tanulmányozását tartotta

a társaság hivatásának s működésével példát adott kortársainak s az utánna következő nemzedéknek. Ez irány fejlődésében két nagy korszakot lehet megkülönböztetni, melyeknek sajátosságai nagyrészt ellentétesek. Eleinte az egész világirodalomra kiterjedt figyelmök, sőt jobban elmélyedtek a német, francia, angol és classicus irodalmakba, mint a magyar génusz termékeibe. Az ifjúságot a kor szelleme, irodalmunk helyzete hajtotta ez irány szolgálatába. Arany János, Gyulai Pál ekkor vívták harczukat a Petőfi utánzók ellen s Szász Károly, hogy hatásukat ellensúlyozza, classicus fordításokban kezdte a külföld nagy költőit ismertetni. A Kisfaludy-társaság teljes Shaksperet, teljes Molièret ígért. E viszonyok érthetővé teszik, miért kedvelték az ifjak annyira az idegen írókat. A műfordításnak ekkor volt a társaság történetében aranykora. Izlésök a nagy költők művein finomult, ítélő tehetségük izmosodott, látásuk köre szélesedett; a befogadott eszmék megtermékenyítették elméjüket. 1870 felé ez az áramlat gyengülni kezdett, de ép oly mértékben erősödött a nemzeti irodalom tanulmányozása. Ez is összefüggött az irodalmi viszonyokkal. A költészetben a salaktól megtisztult népiesség, Arany és Tompa múzsája megszerezte az uralmat. A Kisfaludy-társaság közzé tette a népköltési gyűjteményt. Az abszolút hatalom kormányzása megszűnt, a költőknek szabad volt szabadságról, nemzeti nagyságról énekelni. Lassankint hozzá szoktak a tanulók ahhoz a gondolathoz, hogy a világirodalom remekeit a magyar költészet virágaival kell összehasonlítani s az összehasonlítás credményéből következtetni értékekre. A hetvenes években már korlátlanul uralkodik a nemzeti irány. A nemzeti irodalom kincseit vizsgálják s az irányban az

orthologia eszméit valósítják meg. A munkálkodáson azonban még ekkor is érezhető a világirodalom hatása. Sok dolgozat azt mutatja, hogy szerzője Greguss elméletén kívül idegen philosophusok, kivált Hegel és Taine nézeteit is ismerte. A feldolgozásban irodalomtörténünknek legkiválóbb művelőit, Toldyt, Aranyt, Gyulait, Gregusst, Beöthyt követik. Kedvelt tárgyuk a tragikum, melyről öt-hat év alatt egész irodalom keletkezett a társaságban. Ez irány főbb jellemző sajátságait feltűn-teti *A tragikum Kemény Zsigmond költészetében* című tanulmány.

A másik feltűnő sajátság a dolgozatoknak inkább formai oldalára vonatkozik. Kezdetben általános, határozatlan tárgyakat választottak, melyeket kimeríteni nem lehetett vagy olyan feladatokat tűztek maguk elé, hogy megoldásukra erejük elégtelen volt. Az éposz elméletét ifju fővel, csupán az ismert aesthetikusokra támaszkodva megírni nem lehet, pedig akadt, aki megpróbálta. A hetvenes évek elején megváltozott a munkák jelleme. A tagok nem vágytak többé nehéz kérdések megfejtésével babérokat szerezni, hanem a gyakorlati érdeket tartva szem előtt, erejüknek megfelelő tárgyakat dolgoztak fel. A trónkereső *Borics* tragikumáról, *a Zrinyász alapeszméjéről és főhősének jelleméről* írt dolgozatok már nagy haladásról tanuskodnak. A társaság jegyzőkönyveiben ez után gyakrabban találkozunk hasonló tárgyú értekezésekkel.

Irodalmi dolgozataikban részint aesthetikai, részint történeti szempontból indultak ki. Az első iránynak legrendesebb formája volt az elemzés vagy ismertetés. A szerző határozott aesthetikai álláspontra helyezkedve bírálta a választott mű tulajdonságait. Az ismertetésben

mely Marusák elnöksége idején honosult meg, a tartalom részletes, szemelvényekben gazdag ismertetése volt a fődolog s a munkáhozó toldalék képen csatolta hozzá megjegyzéseit. Mindegyik faj kiválóan alkalmas a szép próza alkalmazására s minden bizonynyal ez volt népszerűségök főoka. Az elemzések és ismertetések közös hibája, hogy gyakran oly tárgyról szóltak, melyek a figyelmet nem érdemelték meg. Másik kedvelt formájuk az összehasonlítás vagy párhuzam volt, két kitűnő költői alkotás közt. Ez a forma igen alkalmas volt arra, hogy a művekből szerzőik tehetségére, viszonyára következtessenek vagy a különféle műfajok eltérő sajátságait kiemeljék. A csehek Magyarországon meg Romeo és Julia összehasonlításával a regény és dráma ellentétes viszonyát akarták megvilágítani. Kereszték a rokon vonásokat a világ két legnagyobb tragikus költőjében, Sophoclesben és Shakspercében, a magyar költészet két nagy epikusában, Vörösmartyban és Aranyban. Az összehasonlítással kapcsolatban a drámák, époszok főalakjainak jellemzése is divatba jött. Ezen a téren az aesthetika helyett a lélektan törvényei az irányadók, melyek nélkül jellemzés nem képzelhető. A tragikus alakokat jobban kedvelték, mint azokat, melyekben a komikus vonások alkotják a jellemet. E jelenség oka az ifjuság érzelmi világában gyökerezik. Az ifju lelkét jobban érdekli a nagy, magasztos és dicső, mint a kisszerű és félszeg. Több dolgozat foglalkozik Borics tragikumával, a *Szigeti vészedelem* főhősével, általában a shaksperci alakok rajzolásával (*Coriolanus*, *Caesar*, *Macbeth*, *Othello*).

A legutolsó években divatba jöttek az írói arcképek hazánk s az egész világ nagy költőiről. Forrásuk a lírai

költészet volt, mert ebben tárja fel a költő egész érzelmi és akarati világát. Midőn Ányosról írnak, mellőzik irodalomtörténeti jelentőségét, csupán a belső, szenvedő embert rajzolják. Általában olyan költők ragadták meg az ifjak képzelődését, a kiket nagy szerencsétlenségek érték, mint a czéltalanul bujdosó Balassa, a hontalan Mikes, a kolostor rideg falai közt bánkódó Ányos, a hánytvetett Csokonai, a természet kebelén gyógyulást kereső Tompa és az annyi veszélyen magát átküzdött Petőfi. Voltak azonban olyan dolgozatok is, melyek nem a lelki életet, hanem a költői munkásságot, írói jellemet tüntetik fel. Az ily kisebb tanulmány ritkán foglalhatta magában valamely író minden irányu működését, hanem csak egyes részeit. Ilyen értekezések leginkább a két utolsó évtizedben fordultak elő (*Zrínyi lírai költészete*, *Jósika Abafjáról*, *Gondolataim Vörösmarty »Zalán futása« felett*, *Tompa Mihály elbeszélő költészete*). A legutolsó években korunk költőiről is (Vajda János, Váradi Antal, Rudnyánszky Gyula), olvastak fel néhány értekezést. Általános irodalomtörténeti kérdéseket fejtegetnek, a *Tudományos hátramaradásunk okai* és *A magyar olvasó közönség megteremtői* című dolgozatok.

Az örömnépek a dolgozatoknak egészen külön vált fajtát teremtették meg. Természetes, hogy e dolgozatok készítésénél figyelemmel kellett lenniök a közönség izlésére és műveltségére s óvakodtak az unalmaságtól. Itt nem kívánták meg oly szigoruan az eredetiséget, alaposágot; a könnyed előadás, a szép alak volt a főczél. A dolgozatok tárgyai különfélék lehettek. A műsorban sokáig állandó pont volt az emlékbeszéd hazánk, egyházunk elhunyt nagy embereiről. Az elnyomás szomorú szakában nemzetiségi tünte-

tés volt egy Garay, Vörösmarty, Kazinczy, Széchenyi, Palóczy, Teleky László emlékének megünneplése, később csupán a hála és kegyelet jele. Tompában a költőt, Eötvösben közoktatásunk vezérét, a philosophus államférfit s a regényíró, Prónay Gáborban az egyház hű gyámolát, Toldyban az irodalomtörténet alapítóját, Deákban a politikust és szónokot gyászolják. A többi dolgozatok tárgyai költőink életéből egyes adatok, műveikről jellemzések, irodalmunk korszakairól elmefuttatások valának. Társaságunk történetéből is olvastak fel néhány szakaszt. A keletkezés és az első évek küzdelmei a nagy közönséget is érdekelték. Kis Jánosról több emlékbeszéd szól. A tudományos feldolgozást 1860 körül Hechtl (Csukássi) József, 1882-ben Bereczky Sándor kísértette meg. Bereczky művéből az első tíz év (1790—1800) története Abafi Figyelőjében is megjelent. A század vége felé a népköltés jelesebb termékeit kezdték ismertetni, utóbb a vidéki magyar népszokások, valamely szép tájékon tett kirándulás leírása jött divatba. A történelem szebb szakaszait, hős férfiak harczát, szép lelkű nők életét költői prózában beszélték el. (*Szilágyi Erzsébet*).

A történelmet nem művelték oly nagy mértékben, mint az aesthetikát vagy irodalmat, az eredmény sem oly kielégítő. Kezdetben a világtörténet volt a működés tere, utóbb a nemzeti történelemhez tértek. A választott tárgyak azonban, mint *Róma haladása az egyeduralom felé*, *A franczia forradalom okai* olyan általánosak voltak, hogy a feldolgozásnak ritkán volt sikere. A magyar történelemből az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak koráról találunk dolgozatokat. Az utolsó évtizedben a történelmi irányu munkásság jelleme is megválto-

zott. A dolgozók tanulmányozzák a forrásokat, a régi feljegyzéseket; nem elégesznek meg az események száraz elbeszélésével, élénkség, szabatosság, tartalmasság a céljuk. Példáik a külföldi írók közül Ranke, Macaulay és Carlyle, hazai tudósaink sorából Szalay és Salamon Ferencz. A pártatlanság ellen vétenek legtöbbször; ha nemzetünk szenvedéseiről és diadalairól írnak, elragadja őket a lelkesedés; munkájuk ilyenkor inkább szónoklat, mint történetírás. A történelmi munkásság színvonaláról hű képet adnak a pályázatokon jutalmazott dolgozatok (*Bethlen Gábor és Eszterházy Miklós összehasonlítása, Kölcsey, mint államférfi, Deák Ferencz a szabadságharcban*).

Egészen ujkori jelenség a néprajzi tárgyak (ethnografia) feldolgozása. E szakban felette kevés a figyelemre méltó dolgozat. Ugyanezt mondhatjuk a földrajzról és a természettudományokról is, bár ezen a téren Veres pályázatai óta többször fordultak elő érdekes tárgyú kísérletek. Az e nembeli értekezések javát a pályaművek és örömnepi dolgozatok közt találjuk (*A szemről, A borról, A szénről*).

E korszakban a költői munkásság is több figyelmet érdemel mint a megelőző évtizedekben. Ezen a téren a társaságnak legjelesebb tagjai működtek, a kik később irodalmi hirt-nevet szereztek, mint Torkos László, Lehr Zsigmond, Hechtl (Csukási) József, Eötvös Károly, Lehr Albert, Dóczi Lajos. A tagok szorgalmasan tanulmányozták az elméleteket és hazai költőket választottak példaképül. Mennél közelebb jutunk az utolsó évekhez, annál jobban hódít az elbeszélés. A folyóiratok tömve vannak novellákkal, de a társaságban csak a legjavát olvasták fel. Tárgyaikat a hazai történetből és társadalomból vették, melyet nagyobb hűséggel rajzolhattak,

mint messze eső országok alakjait. Cselekvényeik meglehetősen leleményességről s kevés alakító erőről tanuskodnak.

A legfontosabb epikai műfajokra alig találunk példát; a hőskölteményről végkép letettek, jobban kedvelték a kisebb vegyes fajokat, kivált a balladát, melyben a lírai, epikai és drámai elem összeolvad. Míg Greguss meghatározását nem ismerték és a népballadákat nem tanulmányozták, Garay Kontja és Tárkányi Coriolánja volt mintájuk (*Sennyei*). Utóbb Aranyt tekintették a ballada mesterének. Ezen a téren sohasem működtek nagy szerencsével. A románczok, mondák és regék gazdag csoportjából több sikerült költeményt őriztek meg a jegyzőkönyvek (*Virágálmok, Gara Mária, Edua, A velencei tó tündére*). Legkiválóbb köztük Torkos Lászlónak öt énekes phantastikus elbeszélő költeménye, a *Szellem szerelme*. Egy-két költői elbeszéléssel is találkozunk; tárgyaikat többnyire történelmünk régibb korszakaiból s a népvándorlás idejéből merítették (*Florinda, Johanna*). Lírai kísérleteik közt is akad néhány figyelemre méltó. Dalaikba többször száraz, elmélkedő hang vegyül; népdalaik néha a Petőfi utánczók pórias szólásaira emlékeztetnek. Aránylag az elegia költés terén működtek legtöbb sikerrel. A panasz bús hangja, a visszaemlékezés keserősége, a csalódás okozta fájdalom néhány szerény költeményben meghatóan nyilvánul. (*Visszaemlékezés, Estve, Otthon, Temetőn*) Az örömnépeken több komikus és szatirikus irányu verset adtak elő, de csak kevés maradt fenn belőlük. Torkos László a drámában is tett kísérletet; egy tragédiája (*I. Endre és Béla*) I. Endre király és Béla herczeg viszályát tárgyalja. Irt néhány vigjátékot is, melyeknek sikere másokat is buzdított a munkálkodásra. Gunyolódásuknak állandó tárgya

volt a magát költőnek vagy jeles színésznek képzelő ifju, ki a darab folytán kiábrándul.

A műfordítás sohasem volt virágzóbb a társaságban mint e korszak elején. A fordítók díszé Lehr Zsigmond (1857—1861.) volt, ki később Shakspere Periklesének és VI. Henrikjének meg Moore Lalla Rouk kjának művészi fordításával gazdagította irodalmunkat. Az ó-kori classikusokból aránylag keveset fordított: Horatius egy ódáját és Sophocles Ajasának néhány jelenetét. Jobban kedvelte a német költőket, kivált Lessinget, Chamissot, Rückertet, Heinet, Grünt s az angol Byront és Thompsont. Azonban legnagyobb lelkesedéssel tanulmányozta a francia költészet óriásait, egy Lamartinet, Berangert és Hugo Viktort; örömet foglalkozott Boileau, Chateaubriand, De Vigny, Musset Alfréd és Chenier André szebb műveivel is. Lehr volt a *Hajnal*nak állandó fordítója és két évig (1859—1861) szerkesztője. Pár évvel utóbb Dux (Dóczi) Lajos volt (1862—1864.) ez irány leghivatottabb művelője. A magyar műfordítók sorában előkelő helyet vívott ki Goethe Faustjának és Schiller Glocke jének fordításával. Lehr és Dóczi működésének alapelve az alaki és tartalmi hűség volt. Távozásuk után a műfordítás hanyatlani kezdett a társaságban, csak Góbi előnöksége alatt emelkedett fel újra régi színvonalára.

A felolvasott dolgozatokról irt bírálatok e korban egész aesthetikai értekezésekké fejlődtek. A vizsgálás nem csupán a stílusra, szerkezetre terjedt ki, hanem a tartalomnak egész anyagára és szellemére is. A költői termékek bírálásánál nem csak általános irodalmi szempontból ítélték, hanem a műfaji sajátságokat is figyelembe vették. A szóbeli bírálás a szabad előadásban tette a résztvevőket gyakorlottakká. Megtörtént néha, hogy

valamely aesthetikai vagy irodalmi tárgynál nagy vita támadt, melyben az egész társaság részt vett. A vitatkozások alkalmával részint tudományánál, részint hivatalánál fogva az elnököt illette a döntés joga.

A dolgozatok nyelve kezdetben felette sallangos volt; az egyszerűségben nem ismerték fel a legnagyobb szépséget. A neologia túlzásai is elfogadásra találtak, mert az volt az elvük, hogy a magyar stilből ki kell irtani minden idegen szót és kifejezést. Csak később, nagy minták, nyelvtanok s a Magyar Nyelvőr tanulmányozása után tisztult meg irányuk a fölösleges, értelemzavaró ékitményektől és a nyelvünket megfertőztető idegenszerű kifejezésektől. Gombócz elnöksége idején minden két hónapban felolvasták az üléseken a Nyelvőrben megrótt szavakat és kifejezéseket, hogy a jövőben mindenki kerülje használatukat. Fejér Lajos elnöki működése az orthologianak hosszú időre biztosította az uralmat.

Oly nagy volt e korban az ifjuság lelkesedése, munkaszeretete, hogy nem elégedett meg azzal a munkatérrel, melyet a magyar társaságban talált, hanem új egyesületeket teremtett a műveltség terjesztésére. Felélesztette az 1848-ban megszűnt Deákuti vármegyét, mely az önművelésnek második tüzhelyévé lett; létrehozta a zenetársaságot, hogy a zene művészetét ápolja. A magyar társaság törvényei 1862 óta senkit sem köteleztek a munkálkodásra, de az uralkodó szellem oly egészséges volt, hogy bűnnek tartották a munkátlan életet. A társaság áldásos hatásának ez a tény a legékesebben szóló bizonyossága.

X. FEJEZET.

Visszatekintés.

Végére jutottunk a századnak s láttuk azon tényezőket, melyek a társaságot korunkig fenntartották. A kegyelet szeghetetlen törvénye parancsolja, hogy hálával emlékezzünk meg azokról, a kik az önművelésnek ez oltárt emelték. A társaságot nem törvényei, helyesen választott eszközei tették nagygyá, hanem tagjainak buzgóssága. A munkaszeretet lesz leghatalmasabb támasza a jövőben is.

Működésének első szakát az irodalmi szereplés korának nevezhetjük. A társaság nem elégedett meg azzal a diszes helylyel, melyet a főiskolában elfoglalt, hanem irodalmi középpont, kis akadémia akart lenni; íróinkat levelezőivé választotta, könyveket bírált és bocsátott közre. (1790—1840). A második korszakban nem volt határozott iránya; még küzdött régi eszményeiért, de az irodalmi dicsőségről szőtt ábrándjai lassankint szétfoszlottak. Ez volt az ingadozás ideje (1840—1853). Az utolsó évtizedekben nem harczolt többé elérhetetlen czélokért; felismerte s hiven szolgálta igazi hivatását, terjesztette a műveltséget s vezére volt a ifjuság szellemi életének.

Fejlődését többször meggátolták az események. Eleinte az osztályrendszeren alapuló szervezete, utóbb a sok belső harcz, a politikai viszonyok állandó akadályai voltak a haladásnak, de az ifjak lelkesedése legyőzött minden akadályt. Azon korszakokban, melyekre csak fájdalommal gondol vissza a magyar, midőn bilincsbe volt verve a gondolat, bűn volt a hazát szeretni, a nemzeti nyelvet tanulni, e kis körben szabadon lehetett ápolni a szívben támadó érzelmeket, merengni a fényes multon, remélni a boldogabb jövőt. Terjesztette a tudományt, nevelte, nemesítette a lelket. Itt ismerték meg irodalmunkat a tanulók teljes gazdagságában, itt tanultak büszkék lenni nagy embereinkre. A kegyelet volt ösztönzőjük, midőn örömnépeiken íróink, nemzeti hőseink emlékezetét megújították s Arany János, Kisfaludy Károly szobrára, Győry Vilmos siremlékére gyűjtést rendeztek. 1874-ben egy gyűlésen Gombócz elnök fel-emlitette, hogy Kis Jánosnak, ki az első magyar önművelő egyesületet megalapította s közel hat évtizeden át vezérsillaga volt, az irodalmat annyi jeles művel gazdagította, sem az evangélikus egyház, sem a magyar nemzet nem állított emléket. Tanácsára mozgalmat indítottak s 200 frtot ajánlottak fel, hogy nevét díszes emlékszobor tegye halhatatlanná. A viszonyok nem kedveztek a kegyeletes indítványnak, de az utolsó évben (1890) a magyar társaság is leróta nagy alapítója iránt régi tartozását.

Valahányszor magyar nemzeti érdekekről volt szó, ha enyhíteni kellett vándor színészeink nyomorát, pártolni a hazai művészetet, a magyar társaság mindig kész volt áldozni. Részt vett a jeni magyar kör alapításában, hogy a hazájuktól távol tanuló ifjak az ide-

gen földön is otthont találjanak. Alapítványt tett az erdélyrészi kulturegyesületnél, hogy nemzetiségünk keleti végvárát védni segítse. Most is oly lelkesedéssel harczol a magyar nyelvért, mint száz év előtt; nem céljait, csak fegyvereit változtatta meg.

Rég elmúlt az a gyászos korszak, midőn a magyar „nem lelé honját a hazában” s a magyar társaság egy vidéknek akadámiája volt. A nemzeti nyelv diadala nem álom többé, hanem boldogító valóság; Mátyás székhelyéről magyar kormány igazgatja Szent István koronájának országait; nemzeti irodalmunk vezérségét hivatott, nagy tekintélyű társaságok vették át, melyekben együtt működnek legjelesebb íróink, de hálátlan-ság volna tőlünk, kik e szebb kort, melyről elődeink csak álmodtak, megértük, ha elfeledkeznénk a magyar társaságról, mely kedvezőtlen viszonyok közt a tudománynak oltára, a hazaszeretetnek tüzhelye volt. Örökké zöld borostyánra nem vágyik; elég neki az a dicsőség, hogy a magyar nemzeti nagyság épülő templomához ő is vitt egy porszemet,

Függelék.

I. A társaság jóltevői.

(Alapítvány tevők).

Széchenyi Ferencz gróf.

Festetich György gróf.

Matkovich Pál.

Bodroghi Papp János.

Kis János.

Győrmegyei ev. esperesség.

Döbrentei Gábor.

Virtsológi Rupprecht János.

Szentmártoni Radó Lajos.

Simunyák Antal.

II. A társaság elnökei.

- Raits Péter, 1792, nov. 4.—1824, jun. 25.
Odor István, 1824, jun. 30.—1838, szept. 15.
Hetyésy László, 1838, szept. 15.—1844, febr. 3.
Király József, 1844, febr. 10.—1846, febr. 21.
5. Hetyésy László (másodszor) 1846, febr. 28.—1846,
jun. 13.
Tatay István, 1846, szept. 22.—1848, máj. 6.
Müllner Mátyás, }
Poszvék Gusztáv, } 1851—1853.
Domanovszky Endre, 1853—1873, nov. 22.
10. Gombócz Miklós, 1873, decz. 6.—1876, jun. 10.
Veres József, 1876, szept. 28.—1879, jun. 14.
Góbi Imre, 1879, szept. 20.—1884, jun. 4.
Marusák Pál, 1884, szept. 14.—1888, szept. 19.
Fejér Lajos, 1888, szept. 26.—1888, jun. 5.
15. Arndt János, 1888, szept. 21.

III. A társaság főjegyzői.

- Zigán János 1791—1792.
Lakos János 1792—1793.
Véssey Ferencz 1793—1794.
Madarassy Pál 1794—1795.
5. Tsaplovics Dániel 1795. (két hónapig).
Szabó János 1795 (egy hónapig).
Horváth János 1795. (két hónapig).
Sikos István 1795—1798.
Lakos József 1798—1799.
10. Hubert Pál 1799—1801.
Cserty Ferencz 1801.
Barla Mihály 1801—1802.
Berzsenyi Zsigmond 1802—1803.
Döbrentei Gábor 1803—1805,
15. Baranyai Ferencz 1805—1806.
Döbrentei Imre 1806—1807.
Fábry Pál 1807—1808.
Magassy Dávid 1808—1810.
Odor István 1810.
20. Kutassy György 1810—1812.
Edvi Illyés Pál 1812—1813.
Horváth János 1813—1814.
Kis Lajos 1814—1815.
Kis József 1815—1816.
25. Szemeréy Sándor 1816—1817.

- Fadgyas János 1817.
Turcsányi Lajos 1817—1818.
Mozgay Sámuel 1818—1819.
Sztrókay Ignác 1819—1820.
30. Borbély János 1820—1821.
Bors János 1821—1822.
Perlaky István 1822—1823.
László Jónás 1823—1824.
Berzsenyi László 1824—1825.
35. Kis János 1825—1826.
Horváth Dániel 1826—1827.
Tóth János 1827—1830.
Taubner Károly 1830—1831.
Veréb József 1831—1832.
40. Pálffy József 1832—1833.
Gayer Ferencz 1833—1834.
Perlaky Gábor 1834—1835.
Andorka János 1835—1836.
Major Pál 1836—1837.
45. Schatten Károly 1837—1838.
Eöry Sándor 1838—1839.
Tóth János 1839—1840.
Pákh Albert 1840—1842.
Balázs Dávid 1842—1843.
50. Rltter István 1843—1844.
Tóth József 1844—1845.
Horváth János 1845—1846.
Pelárgus János 1846—1847.
Réder Péter 1847—1848.
(1848—1853 ?)
55. Kiss Kálmán 1853—1854.
Lágler József 1854—1855.

- Csermák Kálmán 1855—1856.
Hafner Lajos 1856—1858.
Török Ottó 1858—1859.
60. Thebusz János 1859.
Petz Ernő 1859—1860.
Poszvék Sándor 1860.
Hirschler Samu 1860—1862.
Lehr Albert 1862—1864.
65. Fadgyas János 1864—1865.
Támer János 1865—1866.
Bognár Endre 1866—1867.
Gombócz Miklós 1867—1868.
Diskay Kálmán 1868—1869.
70. Bertalan István 1869—1870.
Németh Pál 1870—1871.
Donner Lajos 1871.
Sass János 1871—1872.
Bancsó Antal 1872—1873.
75. Zábrák Dénes 1873—1875.
Farkas Mihály 1875—1876.
Greifenstein István 1876—1878.
Szili Lénárd 1878—1879.
Hutter Zsigmond 1879—1880.
80. Szalay Ferencz 1880—1881.
Bereczky Sándor 1881—1883.
Király Mátyás 1883—1884.
Dorner János 1884—1885.
Horváth Sándor 1885—1886.
85. Holczhammer János 1886—1888.
Pap Ferencz 1888—1890.

IV. Kazinczy Ferencz levelei a Magyar Társasághoz.

I.

A Sopronyi Magyar Társaságnak idvezletét jelentő Kazinczy Ferencz.

Benkő Ferencz, Enyedi Professor Erdélybenn, ez-előtt bizonyos idővel 50. nyomtatvány Mineralogiáját küldötte hozzám, hogy számára adjam-el. Egynek árát 2 Rfrtban szabta-meg. Részeltetlek benneteket is, ismeretlen, de szívesen szeretett Társak, azon szolgálatban, melyet ennek a nagy nevezetességű Tudósnak én teszek, munkáját ismeretlen környékekre juttatván. Kérlek az ide rekesztett 10 nyomtatványt adjátok-el, s árát, azaz 20 Rfrtot, küldjete Stahel és Kilián Uraknak Pesti bóltjokba, hogy azt ott felvehessem és Barátomnak békülthessék. Segélje elő a Mindenható nemes igyekezeteket, engem pedig fogadjatok barátságos szeretetekbe. Azon leszek, hogy azt megérdemelhessem. Budán, a 6-ik hónap' 29-dikén 1792.

II.

Ér-Semlyén, Jun. 4d. 1805.

Nagy bizodalmú Drága jó Uram Professor Úr,
régolta tisztelt kedves barátom!

Ma veszem Schindelmayer Bécsi Nyomtatónak tudósítását, hogy azon Epistolának, melyet a mi közös barátunk Kis házasságomnak hírt vévén hozzám irt, minden nyomtatványait leküldötte Hartlében könyvárus-hoz Pestre. A munka előtt Kininger után Jóhn által metszett képem fog állani és e' miatt az Epistola, noha egyg árkusnyit sem térszen vastagsága, 1 fton fog árutatni, melyet az, a ki tudja, hogy Johnnak hasonló nagyságu művei 1 ft 30 krával árúltatnak, és hogy a réz 180 frtban vagyon, soknak nem tarthat, Olly rendeléseket tettem, hogy Kisünknek 200 exemplár adattassék-el, s e végre kérem az Urat Prof. Urat is, hogy szenvedje meg alkalmatlanságomat, ha 50 nyomtatványt az Urhoz küldetek s arra kérem, hogy az érttek begyürendő 50 ftt méltóztassék Kis barátunknak megküldeni Nemes-Dömölkre. Az Epistola Schillernek lelkével vagyon költve, s előmlött rajta a szívek legszentebb, legédesebb érzéseivel a legszebb magyarság és classica eruditio. Literaturánk szebb productumot nem mutathat s tartoztam ezen tekintettel barátomnak, kinek hajlandósága életemnek legszebb örömei közzé tartozik.

Képemben sok hasonlatosságot találnak a' kik ismernek: de az εις το κρειττον a' büszkébb Festöket arra ragadozza, hogy a főből idegen főt csinálnak. A job-bik szem nem a maga helyén áll, a' homlok pedig ki

van nyomva fekvéséből. Az aljban fellobban a villám,
de nem sújt!

Vége az Úr Prof. Úr bizadalmamat tiszteletemnek
jelenségéül, s érezze, hogy gyönyörködöm azon, hogy
az Urat barátságos tiszteletem felől bizonyossá tehetem.
Az Úr elősegéllette a J ó t! és aki ennek barátja, barátja
az Úrnak is.

Társainkat méltóztassék az Úr nevemben idvezleni
Gyúladjanak fel az olly szép példára mint a Kisé, kinél
édesebb szóllásu fija a mi anyánknak nincs.

Maradok hív tisztelettel s buzgósággal az Úrnak
Prof. Úrnak

alázatos szolgálja

Kazinczy Ferencz.

V. Döbrentei levelei a Magyar Társasághoz.

I.

Októb. 6-dikán, 1806.

A Sopronyi Magyar Társaságnak boldog előmenetelt óhajt Döbrentei Gábor.

Testvéri karral ölelnék benneteket, édes Hazám fiai! ha gyűléstekben ülhetnék, de mivel messze vagyok tőletek, édesen emlékezem reátok. Sajnos, hogy csak az emlékezéssel kell megelégedni. Gyakorta erre a gondolatra intett a mostani idő, mellyben az előtt én is köztetek ültem; ilyenkor gyűlt egybe a Társaság, ilyenkor buzdulnak a legnemesebb célhoz, a Haza szeretetének táplálására, s vallyon mint fognak a mostaniak egygyütt lenni? — Így kérdezősködtem önmagamtól s hídjétek-el, örültem, hogy gondolataimban néha véletek beszélgethettem.

Az én közelebb való esmerőseim közzül kevesen lesznek vagy éppen nintsenek talán most közöttetek. De vallyon nem fogadnátok-e azért közétek? — A Hazafiak érzései édesen olvadnak össze. Így hát, véletek vagyok.

Az a Társaság, melyben vagytok, nemes társaság. Ha él bennetek a Haza szeretete, legparányibb serkentésre sincs szükségtek. És éljen bennetek, gerjeszsetek magatokban olly indulatot, mely a Hazát forróan szeresse. Élni kezdünk nyelvünkkel, annak a boldog időnek lépünk elejbe, mely Nemzetünknek kedvezni kíván és ti ennek nem örülnétek e? Közel, sőt mellette vagytok annak a tűznek, mely közönségesen melegíti Hazánk fíjait, lehetetlen, hogy hidegen maradjatok. Én meszszeről hallom mindezeket, tsak újságokból olvasom nyelvünk felemeltetését s reszketve örülök ennek. Repülni szeretnék ilyenkor hozzátok és veletek egygyütt örülni. Tegyetek azért mindent, őrizétek Társaságunkat felbomlásától. Életünknek későbbi szakasza, hogy Kissel szólljak, fogja meghálálni ifjui fáradságainkat. Gyökeresebben inthet erre a ti nemes Előülő Uratok, mintsem én tsak gondolhatnám is.

Én, azt a köszönetet, mellyel Tisztelendő Előülő Uratoknak véghetetlenül és a Társaság több tagjainak tartozom, ez írásom által teszem-le. Az ő bölcs vezetését akkor felejttem el, mikor mindenről elfelejtkezni kényszerítettém. Élni, élni fognak azon napok emlékezetemben, mellyeket a Társaságnak szenteltem.

Igen örömet szeretném tudni mostani állapotját Társaságtoknak. Bár valamellyitek levele tudósitana e felől.

Tévedésből egy könyvemben maradt ez a megemléző írás (valló írás) a Társaság részéről. Most elküldöttem. Éljetek szerentsésen és boldoguljatok szándékokban.

Wittenbergában.

Lipsziából most küldöm Detz. 7-dikén 1806.

II.

Pest, Aug. 8-d. 1823.

Nagy érdemü Tiszteletes Professor és Rector Ur!

A Sopronyi Magyar Társaság szép hazafui indulatú Titoknokjának, Perlaky Istvánnak levelét Bécsben örömmel vettem s némelly dolgaimnak elintézése végett ide lejövén Pesti könyvtáros Eggenberger Józsefnek, kinél Erdélyi Muzéumom füzetjei vagynak, meghagytam, hogy a Nemes Társaság könyvtára számára adandó alkalmatossággal mind a tíz Füzetet megküldje. Készséggel szolgálnék külföldi Színjátékaim két kötetével is, de azokat Wigandtól Eggenberger vette által s a maga hasznára árulja, nekem pedig példányom belőlek egy sincs, a mi volt, másoknak már rég elajándékoztam. Ez utánna azonban ígérem, hogy a mit még kiadnék, azzal a Nemes Társaságnak is szolgálni fogok.

Magamat a Tiszteletes Professor Ur becses emlékezetébe ajánlván s azon derék Ifjakat, kik a Társaság tagjai közt Nemzeti Literaturánk mellett dicséretes igyekezettel buzognak, szívesen köszöntvén, vagyok háladatos érzéssel

a Tiszteletes Professor és Rector Urnak

tisztelő tanítványa

Döbrentei Gábor.

Kivül: Clarissimo ac Doctissimo Viro Petro de Raits, Ill. Gymnasii Aug. confess. addictorum Rectori et Coetus Hung. Verbi Divini Ministro, Domino mihi singulariter colendo. Sopronii.

VI. Székács levele a Magyar Társasághoz.

A Soproni Nemes Magyar Társaság Tekintetes Elnökének és Tisztelt Tagjainak Székács József üdvét!

Kegyeteknek a f. é. Május 10-kén költ becses levelét, melyben Társaságunknak félszázados emlékünnepré meghivnak, nagy örömmel olvastam. Hivatalos dolgaim azonban nemcsak a megjelenést meg-nem-engedék, hanem még a feleletet is hátráltaták. Innen van, hogy olly későn válaszolok.

Levelemnek csak két tárgya van: egy köszönet és egy óhajtás; amaz Kegyetek szivességét, emez Kegyetek boldogságát illeti. Köszönöm, hogy literaturánknak azon hősei között, kik egykor Társaságunknak tagjai voltak, rólam is, kik hozzájuk csak távol sem számíthatom, megemlékeztenek. Óhajtom, hogy Társaságunk tovább is virágozzék, s a hazának több olly férfiakat neveljen, millyeneket például Kis, Berzsenyi, B. Lakos, Döbrentey, Illés s másokban tisztelt, tisztel és tisztelend hazánk. Éljenek boldogul! Irám Pesten, Jun. 10-kén 1840.

VII. Kis János levelei Bitnitz Lajoshoz.*)

I.

Tisztelendő Ur, Tudós Hazafi!

Tegnap érkezett betses levelét annál nagyobb gyönyörűséggel olvastam, minthogy abból nem csak erántam való barátságos indulatját s csekély de buzgó tudományos igyekezeteim kedvelését láttam, hanem egyszersmind Hazánk egy oly fijának nevét is esmertem meg, a ki nemzetéhez vonszó tüzes szeretetét nem kevesebbé tüzes ékesszólással tudja kifejezni. Egy részről örvendek a Hazánknak részéről, hogy a legujabb idők is (bármelly mostoha környüállásokkal küzködnek is a Músák) nem szünnek meg minden tudományos készületekkel ékeskedő férfiakat nevelni a támadó nyom számára. Másfelől áldom sorsomat, hogy már egynéhány esztendőktől fogva minden rendü, korú és vallású jó emberek között olly sok jeles jóakarókat s jó barátokat adván s azoknak számát naponként nevelvén, az én minden vallás- és sorsbéli Érdemeseket egyeránt

*) A következő négy levelet Lipp Vilmos szombathelyi főgymn, tanár ajándékozta a Társaságnak 1878-ban.

ölelő szeretetemet s mindenek javára czélozó törekedésemet oly bőséges mértékben megjutalmazza. Méltóztassék Tisztelendőséged meggyőzöttetve lenni azon szíves tisztelet felől, mellyel vagyok

A tisztelendő Urnak

Soprony, Nov. 12-dikén, 1840.

igaz szolgálója,

Kis János.

U. i. Ha kik Tiszt. Ur barátjai közt találtnának, akár Szombathelyen, akár másutt, a kik magukat Horatziusomra jelentenék, az előfizetés árán oda adom nékik. Januariusban vagy Februariarisban, reménylem, megküldhetem az exemplárokat.

II.

Tisztelendő Ur! Nagy buzgóságu Tudós Hazafi!

Horatziusom első kötetéből mennek ezen rendeim-mel együtt 10 nyomtatványok azzal a barátságos kéresem-mel, hogy ötöt az Előfizetőknek kiosztogatni, egyet a Maga fáradságáért kedvesen venni s a többit, ha vevők találkoznak per 2 frt 10 kr distrahálni méltóztassék. Hogy ezen utolsó fáradságra Tisztelendő Urat kérni bátorkodjam, az arra valló bizodalmat az a ritka példájú buzgóság gerjesztette bennem, mellyel Tiszt. Ur minden jóhoz s különösen a magyar literaturához is

viseltetik, s a melynek állandóságot és sok követőket kívánván meg nem szünök lenni

A Tisztelendő Urnak

Soprony, Jan. 11-dikén 1811.

kész köteles szolgálja

Kis János.

Kivül: Tisztelendő Tudós Bitnitz Lajos urnak a Szombathelyi Seminariumban tanuló Nevendék Papnak, illendő tisztelettel, Szombathelyen. Egy pakétocskával.

III.

Tisztelendő Tudós, Érdemes Hazafi!

A küldött pénz (ft 9 kr 20) ma szerencsésen kezemhez érkezett. Nem csak nem sokállom ennek elküldését, hanem az a gyorsaság, mellyel a Tisztelendő Ur kérésemet s kívánságomat tellyesítette, felülhaladta reménységemet s annál becsesebbé teszi a hozzám mutatott szivességet s annál forróbb köszönetre kötelez engemet. Örömet s könnyen elhiszem, hogy egy olyan pálya, a milyen a Tisztelendő Uré, elég munkát ád annak, a ki mind az időnek, mind annak a szent hivatalnak mellyre készül, méltóságát becsülni tudja s szivemből kívánom, hogy ez a munka mennél gazdagabb usorával jutalmaztassék-meg az igazság Istenétől.

Igen örvendenék, ha szivességért én is valaha szivességet adhatnék. Tessék velem parancsolni, tessék

egyszersmind néha-néha leveleivel is megörvendeztetni.
El nem mulatok soha semmit, a mivel megmutathatom,
mely igaz tisztelettel vagyok

A Tisztelendő Urnak

Soprony, Apr. 1. napj. 1811.

kész köteles szolgálja

Kis János.

IV.

Tisztelendő Tudós Professor ur, Drága Jó Uram!

Barátságos indulattal telyes levelét igen kedvesen
vettem s a melléje zártt betses ajándékot szívesen kö-
szönöm.

A buzgó nevelő, tudós tanító és szorgalmatos
literátor, Kresznerits Ur, megérdemlette a nyugodalma-
sabb életet; s megérdemli, hogy ma-holnap nagyobb
jutalmát is vegye érdemeinek. Hogy annak helyébe az
egyik legbetsesebb tudomány tanítására Tiszt. Professor
Ur rendeltetett, kellemetes bizonyosága az clőttem annak,
hogy a legszebb borostyánok keresésére s elnyerésére
termett. Kövesse kívánt fogamat és szerencse minden
lépéseit, hogy legközelebb is sokakat szoktathasson éles
és nyomos gondolkodásra.

Én is két rendbéli csekélységet zárok ide. Az
egyikből nem lévén exemplárjaim, csak egyet adhatok
azzal a kéréssel, hogy elolvassván méltóztassék T. Prof.

Ur a Mélt. Püspök Ur ö Ngának alázatos tisztelem s ha terhére nem lessz, azzal a kettős megjegyzéssel által adni, hogy B. Prónay characterét hiteles tudósítás után rajzoltam és hogy a szokásban levő bucsuztatást nem örömet s csak a rokonság kívánságára ragasztottam beszédemhez. A ki betses szivességébe ajánlott igaz tisztelettel vagyok

Tisztelendő Tudós Professor Ur Drága Jó Uramnak

Soprony, Jul. 31-dikén, 1812.

kész köteles szolgálja

Kis János.

VIII. A Magyar Hirmondó Iróinak levele a Magyar Társasághoz.

Tiszteletre 's különös szeretetre méltó Magyar
Társaság!

Arra kérjük barátságosan a Nagyreménységű Tag-
jait ezen serkentő Nemes Társaságnak, hogy a czime
alatt járandó M. Hirmondóért a jövő két esztendőök
alatt, úgymint 1803-dik esztendő végéig pénzt éppen
ne küldjenek, mivel addig ingyen kívánunk Hazánk
javára intézett Irásunkkal kedveskedni. Vegyék jó
neven, kérjük, tsekély ugyan, de tiszta szivből eredett
ajánlásunkat, kik még élünk, leszünk a Nemes Társa-
ságnak

Bétsben, Dec. 11-én 1801.

kész tisztelői s szolgálai
a M. Hirmondó Irói.

IX. Decsy Sámuel levele a Magyar Társasághoz.

Bécsben. 23-ik X-bris. 1803.

Kedves Barátom :

Sájnállok, hogy illy sok ideig hallgatz s engem sem magad és kedveseid egészségekről, sem Oskolátoknak állapotjáról nem tudósítasz.

A Soproni Magy. Társaság Titoknokja Döbrentei Gábor e folyó hónap 12-ikén hozzám küldött levelében előmbe azt terjeszti, hogy a Magy. Hirmondó vőlt Irói azon Társaságnak két esztendőre megigirtek, hogy ingyen fognak újságokat küldeni.

Minket ez az ígíret nem kötelezhet, kivált az ide való Fő Posta Hivatalnál bé vitetődött új systema szerint, melly szerint sem Posta Mestereknek, sem Correspondenseinknek, sem egyebeknek, sem senkinek post-portó fizetés nélkül csak egy darab újságot sem szabad küldennünk, és ha küldünk, érettek magunknak kell a posta pénzt lefizetnünk.

Azonban, hogyha azon Társaság tagjai a Post-portót esztendőnként 4 forintot lefizetik, én a többít elengedem és valamint ekkorig, úgy ennek utánna is

szívesen szolgálok újságaimmal olly feltétellel, hogy azon Tek. Sopron Vármegyében történendő dolgokról engemet tudósítsanak.

Szerentsés ünneplések, s boldog új esztendő kívánások mellett, barátságodba továbbra is ajánlott, vagyok

Kedves Barátom

tisztelő barátod

Decsy Sámuel.

Kivül: Pour Monsieur le Professeur *Pierre de Rajtsch*
a' Oedenbourg.

X. Kultsár István levele a Magyar Társasághoz.

Nagy tiszteletű s Tudós Hazafi !

Ezen új intézetemnek megismértetésére Sopronnak fő érdeme vagyon. Tsendes, de szüntelen munkálkodása az ott való Ifjú Társaságnak nem tsak buzgó Hazafiakat hanem jeles Írókat is szerzett a nemzetnek. Kis Jánost, Német Lászlót Sopron vezette a tudományok szeretetére, s terjesztésére. Több fiatal szorgalmas hazafiakat tudok ezek után nevedni. E jeles öszveszövetkezésnek rendet, lelket Raits Ur Hazafiusága ád. Illy tartandó érdemeit tehát hogy én némüképen megtiszteljem, Tiszt. Ur neve alatt a Társaság javára egy ujságot fogok rend szerént küldeni, mellyből a Sopronyi ifjú Barátink az Országot bővebben ismérni tanulván, azt is bizonyosan lássák miféle munkákat készített más részeken a Hazafiuság Lelke.

Úgy reménylem, hogy épen a Társaság céljához közelítek, ha azt kérem hogy Tisz. Ur méltóztassék azon Ifjú Tanulókat arra bátorítani, hogy ők nekem irjanak. Nem kívánom, hogy versekkel gazdagítsanak;

ha akármilyen tudós, gazdaságbéli, kereskedést, mesterségeket illető dolgokat adnak tudtomra leginkább fogom szeretni. Reájok nézve ez jó gyakorlás lesz, az én munkámat pedig gyarapítja. Olly bizodalommal viseltetem Tisz. Ur jóvoltához, hogy nem veendi rossz néven, ha mindjárt azt kérem, hogy Juniusban kezdjék el levelezéseiket. Ha egy leszen a levelező, annak esztendő végével a pósta pénzt is kész vagyok megfizetni. Ki minden tisztelettel maradok

Nagy érdemű Tiszteletes Urnak

Pest, 18-ik Maj. 1806.

alázatos szolgálja

Kultsár István.

P. S. A Praenumeratiót Julius elejéig vagy tovább is elfogadom, azért az exámenekre gyülekező Atyák megrendelhetik. *)

*) Kultsár ez évben indította meg a »Hazai Tudósítások«-at.

